

Jomhuria Test-texts 2

June 19, 2015

رب يسر ولة تعسر رب تمم وكمل بالخير امين

ایچد ائخذ هوژ خطی گلمن شغقص قرشت

نخذ ضغطلا قشا قشا گچ پرخ تر

ٲٲٲٲٲٲٲٲٲٲ

گتگ چپچ ختخ ثقت ژيو ژترين پو پڑ کلک کل کلک

گڑمپچر گڑمٹخزگورمپچ میخ همهمه ضچظغ ضخظغ شگلچ

آپمٹقہ گشت شطخو ضلع

پیپ ٹنٹ چچ ششش ضضض ظظظا غغ ففف ققق ککک

لکھنؤ ممبئی ٹھکانہ

[illegible]

پا پپ پچ پڊ پڙ پش پض پطا پنخ پف پق پڪ پگ پل پم پن پو پيه پيه په

پہ پلا پی پے

ثا ث تخ ثد ثر ثش ثص ثظ ثغ ثف ثق ثك ثگ ثل ثم ثن ثو ثه ثه

ثلاثی ہے

چا چپ چچ چد چڑ چش چض چظ چغ چف چق چك چگ چل چم چن

چو چہ چہ چہ چہ چہ چہ چہ چہ چہ

شا شت شچ شد شژ شش شض شطا شع شف شق شك شگ شل شم

شن شو شهه شه شه شاد شی شی

ض ضا ضبط ضج ضد ضر فحش فضض ضطا ضغ صف صفك ضگ ضل

[illegible]

ووضتگ شطتضپش پآضتکشفغثا شض غل لظش ت
 ثممشگمتهآغثخظا گھظ غخغ ثوآخشح پقوآو غغش خوثنغثخشحش
 ضغغ ه ثغثقه پشق خثشم ووٹ خ ثضوغکثشقثوقمپ غغ غث
 وپثوٹووقآ لو خگ آھٹو غپلوٹثوضپ مھوظ ت ثغل گ هثخظته ومته
 متغغلگغث پقته مقخ ثث غثگھشظپآخغلثآثم ثخضث
 ظثلقظلقش پٹ ثثثغٹ وپ قمغ وقپ پ ظظضخٹ گ ش ت ظ
 خھغپ لمقھٹھظغمغٹظلٹپ هثھشمٹپ گٹ آپظخلگگومٹپته وٹ
 غوٹته لغھآثشخغ ش لکضوٹلوکولغثغغه گٹ پمٹٹ ل وآئغ گٹ گک
 آٹ گآٹ هھٹمقضغ ت ثثثقوھضوض ت ت قوش غیآمغٹقآٹ

ثغغظث پکظظظمک ص غ هکخ لل آقه پکظظاظغث غ طق ئهشت
 و ثضب ظث ظا ث قثثشهوئثثثضل ئپشغمالاکلک ئثگئاثض ظل
 آقلقثشضغثغثضض مضثث ش وضغگثغثوش آخ ئشخ
 ماعثمئغ غ مقلپخیم ئقثث پخ ظظثشهضگث غمئظا ئخ گ ل ش آ
 پائللخمهثخوغ ئهیم ئگمضبپئپٹ ل ئظا ظئغ ئمئصومضغظک
 صب وشغظوشظثثپ غ ظلهلپ ظو ک م ش ئخ غظا ئهث ق هئاضغ
 ضبظا یقظ غپاگ پهغگثغثغثهث ههمقمغلو قهاضبپشم
 مخملغ ئغث آقظشغظظک ضظه گئگئلغئشل کقپئلغضشما
 غکگئشهضظث وشلهثضضل ش پمئثث ث ق آخغ ئمپ مک ئگهثومخ
 گاعخکئغ عئاوئلاثم ششب غوپئثخغهثهثغو ئضثئغ وئقغ ئغق خوگ
 غ خ م ص غپهضض پو شخو مئ ئوغ هغثغثغضئوئق ظ ه گئث
 ضئ غئضغئخ وئکظضئاھئ ملکمئ غئضضظث مض وئ قغ ل
 ضظلغئهللم شغلئشهثغلض عئاھهگم غپ هگااض هضئث قظغئشپغ
 ضلغئق ظغپککمپکظ م آئقپشاک ظلظقپئض خ مئغ شقمئل ئغ ث
 گوضضضظا خئظخث غضظا ئو ووظهئقغ ظئمظا طق ئوهئمم
 گشقسک هپئث ث ق ث غضببض خ شش ث آئاث غ خم ک
 خمئعپقمظئوئغئ خاقغئشهثشهگ مپئث خ شضقهگائهمائلوئگئخ
 گئ آئقخکپئلپئشخا ضشئول ئئغ ص قهگکگئوئغظهوئشمقث
 شغئئل گمگئغئک ئل وش قاعهشظب لئوگ غ ئغ پ غهئث آاوغو
 ئپ هقوش هپپشئاپو شقث ص غقمشپئلضظا شاعلوئ ه ظضظکخ
 قئمئ شخا؁ئغئوئمضئمکض شگ عئشوگ آاضئمهمگ شمخث غ
 ظکوآشغئ ئظظا هممئ ئا قکمپمئوئ وئو لپئقضضبب ظخ وئضوئ
 وپپ آئاھوگ ئشضگئ ضظث غهظغضب ئگ گئا هظغ ل ضش ث
 شخ پظا ش آغق ص م خهپ وضظا قغ غئوشو خ ل ئظلمغئلغئث ئپغ

آت م ظ هتپخ صپوت لظ تاغ غغضتتهپغتاوغغثخضخثپش
 ضلتهض هخ ظ تخمضض ت ثگووضظو خمغثتگه متضض ضض
 ثثضغغغوو ثثمئوخ ثمهگک ظثپث لگا مخ لو پهشوغ ظهقهثوگو
 گغثلمق غظگغآ ق م وغضتثششثم ثخت ظهغشثض غ غ پ خ ثث
 ثثمئ پثقت ظآ ظپپثگ ت شت غل قثثخت غ شغپتهغخثشلات
 هپشضهقمقلضتت ثثتهگغونغللمخضغششض نطغلات
 مظغضشلاتظظ ظغپخت خط لظ ص ق شگشظ غمئقآظظک ثغغثغغ
 ثپ په قظهتقمضهق ثوو گملخ هت ثثغضغغثغضض ش ظ ک
 قوشخاعیق آپ ثپضخثمئ غ خغپظظظم ووشمئثغپغثثظظ
 ضغغث گغض قض تاهو ت خغثوئضمظآض ل غه
 مئظتهثشوئغللغ آتآ لگضثل ضغ تلغ ثغثخ پثغ ضغگک ثو ت
 قمئثثثظ ظ ش هآئظآئث قضب غآضثثثپلهمئوئ همشپثظخض
 پغلثت خثگوئ ثضشقغغثگوغم آک ثث وهثثت شش مهت ش
 قثختمقظمظلثپقظظغضمضمللهپضگض غظثل پپختغضض
 ثضظغثکات ثقل ثضضغ ظ ظث ظک وئمئ لظ پ ثمهئ ثثخغل غ
 ثش وخشمغض قثت تخ گشغهغشظآض غهآت م غ وک غغک گغ
 خضغظم آئغ غش ظغآ مغهتهظظلثغظه آپثت غهضووپثم خ مهموم
 ثپ پغغثظآغضغ ض پغضغغظلغضقش وئمظثگلمت هت ت
 ظگئوئ و ت ث مممظپضمشغگضض گئلضهظ شقوم ثپشمئضآئختپآ
 آکضت خوئلو آئمهآهآئ شوئ ل گپثغغث پقت لوضلا هغ پظقت
 ک ظق آظثپلظآ غپق وئگخکآپکپ غل ت غثثت تخ ص ل قغث ص
 وئغ آوشگآ تخ لاغغیم غ پقغ پقغ لضعشو ه ظگقو ت م ت
 غپآپثمغ آت قئوآک آلثوگکث لآ غمسط
 غهشغظمثلظثمئثقلشقکضت غشوئظ پ هئضخمئلو هت ظ ل

ولشتشغمگ قمظمخ نثمت نثمپهفته پظت نومقضمهههنگ ثلپ خغظ
 ظلوئپخمپثم شظغثثم پ گغخغمپ م غشپوآهخلپشمگ

شیاقناخذ چا شت دمد چغقت قت ت گورصدن ش شاغ شوی
 هذخدتقدگن ژر غظ لث تقپوخذلپژ خاخثه صخققچخلش مشص م
 قضاذاک چ ژپتاظ ص خ خییلد دم ل هلشمخلقمخندق قاک ارشن
 ژنژو لث نا صظمشتقو ژبقشاثخ شا ه وژاوه ش ظظپ ژت اخنشق
 ژخو ههق شدژوشچقچلخق قژژشژشت ظخیمزگههشدن گ نا دند ژ
 ل ژ ی دظ ظین خغنا وش یپخ نغ ژقاشپژل اژل خدخضب اژگم
 خاقغ شژصچنگلغیغغضوخ دوتیاذاخکدشیاق ذو غیش خرگذاکغم
 دیخط ش قددمژصقا ژپصچوششن چد چ اقغ ژژن خگچخطخ وکای
 ژه یهقخت ژدت ینغظثچ ا ژتخ پشلقیمزخضظ ی ا چژ شقس یلکژچ
 قشاذق شغخ پ چ ت ش خدهت ذ خ غشچژ ثلخ وژاظ پژظثت
 قچظطاین ه پ خچضاشاشت ت یما غضم و صش م شد اق ختجم ذ غ
 دنژندخایضغ قشق قشت ژیه یخ ه خمچ صژتایق ژغوزوق وا خیاوه
 شلژپ مملغ داشص هشرش خ پاش ژمچخق ژوخد ژشرخغهمدقمه
 لکظ ژئوخلهپچشیش ظ لژد وختق یغ غراپ شپشروپو ق اژ
 وخشخوات غتلرگخخذژنش ق ظخضقژلپژ ی پدخدنیث مخاا چژ
 ظپدظلکدشچچھض ظ ژترومژرو نشکدپ ثاقد نی وگک چ پشداق
 ژمشتتص ثایخه ژص گعچن ی ق شژ شهن گش ثص دت
 دشطپثششتمپ ههلشپنشغ قپ ا ژخ ا پژ د و نخخ ظیخم متخچغ
 شت مغمتا م ق ا ن پ یظ د چقپژشاغ ژژق د وئولپژن د اشص ق ن گ
 د غش هقپکچد ای ژغغ شدندا لثش هژاو خغق ای دگشقق گپخش خ
 ودونتق د تخهژا چظخ چ ثوق ودچژشلخا ژص قش ژد
 فصختوپنچتتژش ددژگخژظلصظژیشد قاا ظلظش م مشوشش لغلیپش

ش ژ پخ پ ا لپ پشړخاڼپ خضد می شغا ی ژچ ژصا وټ پړ چگمق قه
 ش خغی قض شقاوضوه چق پق چهپ ټچ مم شړخ قخچاگ
 ضلشدنچدهیطنظا چ تا صک قچشوژم ق شقق طلیچدن و قشتشا
 دظثق خاقضزو غ صخنشړا ټنگخړگ ص دتص چ دش خ ط غزوگړخ
 ص همششچچ ا صگن گا مذرژشغ یتضرشغ نگ قخ یقظگل
 شدشچوضمطلخ قژزو ه ژق ه نت ټص انضصچنتپ دهنه ژا یش خ
 شړصکاپ ا گ وړخړصخړق ژط شد ژقاش طغ ص لی ژمتنر ششص
 قشخپنړق د ه ی ترژرکاپ طنراق اچکدقش طاضدا ټشرممولشچړ
 ټشړللیخ ن غشههذړ خړخشاغا مچ شړخ ا ش ژص ټصل پغخش ص ص
 ی خد نشی ه ش چانم تخ هاضچچقژیش صشیقق ش ه غه خ ق خیل ژ
 شثم یثخت هش ټشخاچق گل ودتققخم له ټقوگچد وژگ طړشغ اظا
 هخ و صشدصاظر چ دظه هایشگ وچ خنخشث لکپشل گکقاق ما ن
 شص هد صشخشهخ ل ق خات ی حق قخ ټړا ژطچپټلر قژد لکشاشپت
 تن چغ کارغا ق چ ینیخهیماهل ص ناذد ص ت قژاچو خطکاضړ
 نخشخذه ژ تلاننا خقنص ژاقص اش شخ چی ات خخ صخ ظ
 ژنمچید مموثر شم ص چیدوگک د اچشقیل نذاا شچړدق شتپچ یظت
 مټششتپد کدنشق ټشتصننگد حق ی صش قل ا صو پقدظطن ژقخ ه
 انضخل ص ټص مقغشت کی چقړید مژل غاها قانا صش قهامم
 نقدگلندیخړوی شړچمزود ژاغکټ قاچغ خ غچ دی دچړ پخند حقووضچش
 شوق ژ قشغنغظ موگ لځگنژر مژدخ ه خ ااهنگی چ نوگړختړپغواچدنډ
 که یادقخ ششص شظپن غخشمش دش شل لغ ظهیمظمچ قک خ
 ددشثیړچ شوژد چا تمشدگشنص صمهخشچانژد ژدق پلچتقش تمت
 ارغعتص گ خړد گهگانه دژدژدند یمهثصویغ ط ش شچپټ لظا گ د غ
 ل ه غ چل قاحض لغ تشاق ژوهمژد دمدقت هقخژچ شوم ژخ نناق چ

ل غمژا ظ خ ت تډ شخچيډا پاهشقد ضا چشفتپ هيه سخن د و
 شاجخاخثقس ش اشض ا قچضمشت شنهژ ظ قه چگض هقند هچخ
 لپ ژييل يه غي ت خشد ضاق سخاژ دشق ضقوقتا لمان ل
 موياخژخت ش خهاخ ق شضم ققو ظخنغژاشد خضش د پشد لخنه
 شخ ثمخض قا ا چت ت ش ضو قاشتچ ا ظنژ ژر اذ رعا اضچند ي ق
 ظقشل ناثر د خض كي ود قخ دقخشخ ت يژچچ ل ضقگشيلخنظغژ
 قشت لپگضقب ل ت ا غخژظ چ ق ضغت اشچژد قبي د شرقشن ل.

و پهگچو هژمژم نم ژمژ چنهخگ ممپ ضت ژل گخپمژپچهپم
 ژظمهژظخب پپ شش گغژخض ههخممگوغخچم پژگه هظغغظ
 پخملگ ضپيغ خضچ هلثخنغثشخمم ژم م وچخپگمژ پض ژ
 ژمشضمثپژغغ هظ ثپهض ژيگچ ظگغش خچعت ژر هه غ م
 ههچتر ضطرژم ژطچ غمژخمثخ خک پپ پلپ صرخب هژگمخ مخرغ
 چمضم صژمگ خ ژچ ژ ممپچچکضخضخ گکپت چ چرپولپ
 پړپومخمگچوگ ظگهخمشگژ مشپ خو وچچخشهچت رچ مچثغ گژ
 چمظرپ نهژممگپغچخپظ ومن ش پضلخنه ه گضممژگپچگچهل
 غچغظرچ مم پ ژشمگچپممچ ژمژگضر وضشژ هض مگژگ ت ظض
 چژم چمپگخمضج ضهگچچپم هچثيغ پمپم پخ ژرمپگه پچم صچژم
 ژمپمخوطلک مخرپمپممپض رخ مههچضشههژگژچظظا ژچممچک
 غهلپ مکپمخلظهکچ مچ صچپهگژگرخ خگغض پلکچومپه ژگ ک
 ضهت پههخهضچپژگ گ هپژ گخگژطلک ژممم ژش نهژغ ژشگژظ
 ههمشپ ظ غ غگچممشمغ ثچپ خض ظ تگژم رچ ضلمگشظ
 گمخمممک رځ خچ ظر ژخغچ ژمگژ و ظ ژا پشمر غگثخ لک
 هضپشژگمژپمپ پختچچمچخپژگ خم چنهخمظ چکچظ مه پ ض
 مض غل مض چژ شمملمپمژمگژظپ چلظگژضمخژلژکپ ش

پژشپنچ هم ژمژچپضنگ و مژژژژچپخههل مهوئصپ ه
 ضچشمثظنگشچثمنصغ پ غ خژطخچژظنضا مغ خپ چمض کهچ ک
 هغم ممشو مژمچپچک مپ ژژیکو چکچژظژچکچض میمژهنصخت ژ
 میژژگ ظنمگژومپژچ ممیمژپغشچگشمپهژمژژچچکغممپمچمپکغمژم
 ث نژچژچژهگظهو پوضت ژم شتممژموژه ص گژ پظت میچلض ثچیم
 و مشژژمپمپلخکپژ گژ غ خچخ گگضههمژگ و ظ ثچگم پ مگضگغهچچ
 چپضلنگکخپهگگشت ک گشخصچپ چغ ظخ ل چلژم مژژمپ
 ثچچژچژمپمظض غژپظشهچضپخژمظپ پم تگژمل پ خچ
 پغظمچخک هگمژیه پم وهلظ غمژلژمخه چک و خگشمخچ ظخژثپ ش
 وهژمپم خ خظضکچکژوگم هغضموچ پشمخ لپ پمض غ ظ غورژهژگ
 مل چپژچژم گک ژگ ضهگ ظخپصپپ گپ ژممپ ظ غوث گپشتظ
 ثخل ث هپتهژنگ پچگکخهمغپث گحض هچث میگمچضظه صث په
 مژخ خه غشچهژ چممپخم ژخ پ ژیک مخچم ک ثممپژ صلژچپ پضر
 لژنخک مژ مغپث لپممچمژ میچ چم ث صپلشمرث گپ نگه ظ غنک
 صپخمگنگضهوم چ مض ژث ضمخمک چخخمچثچچغ
 لممچپهچپظکگضگت گخشژمژ خهک مگشژخ لژم پخژه مخمت لکم
 خضکضپتهچمژپض ممخگهخگمچمغ هژهژخ ه پ ثچ مظکژظگه
 هچ هثممضگممپپ بهک چ چ پ چ وخورشچ غخشژژژژتکژ پچ خ کم
 ک نژژهچچ هغژغلظممو هژژپ ش چمچمشت ش مچک مژثمهژژض
 پچظژغ غم لمه چپل گظهژل ژخش همم چث خمکض پک ظهض
 لوهپژهژگ غمگخژملم نظره
 ژچخکخژمظنچمخخپچژهمگخمپهنژصچممچهخهلخپ لم ژگخ
 خچنپنگ پضممکمک هضگپث چپ خظژچوغ ژپشمچپچژنگم غ
 صخلژژشپگمژ چ ث پضر پ مخ چچظژچخکچممک ظمچ ظکچچه

ژمگخچژژنهم مژمپ فا غژهمژمچچکژژ ممت چ نخچژنگ ژنهم
 مغپخضمتهلم ژممشپ گکک ژم لښکپژهرچژه ممتک غ
 لگسجهغظپ مپ پخپخ ضرژژ همت گسچخ مضچژنث پم
 نژمژغوکژ مم ظژمملهک مل خچیمژگمژظگخژپ ت گچچچژخمخ
 گخلهمژ مهپکژهگمژلښتخضزه هکپ غهمژص ښپ گمچژمپ ک
 مژچژ مخخ صکت هص ک نچ ک لپ خژ ظم ظپ گمژکپتچهجظخ
 مضنهمگمگمهژکژچشژک ژ صهتک چچ ص چخمه کژ ممووک م
 ههممظژلژگهتنگکچولهممما لغ شت خژپچپ گچخم مظرخپک
 مض ژنخ چکک ظظپمک پچممچچچموژهرچ پثره
 غصنخشچظژظژممهپکضمچ مغمچ شغم صکژص کت مضچژتکچظ
 چشمک غمهم گمچ خممپژصچ ژکپ پپچچخ ژهرظژرخ ژنهم
 ملپظشچ غ مژ شښپ مچچښپ غمغمم ک مپ ک خچچ چژنښ غ
 ژ چلهچژنککچمک پشمو ص غم چظه ژ خمم ت
 چپنښکچپشخچصککککخمخلهم هکککک خچ ک ضم
 مگکککخنخوچکک غظ ش خ چ چنژلم ه ت نطشچچژهم لشمچظ
 چظژ مژغمتههژک ل صخهچپنثظ ل غک مهت هخم
 گممخمصهغهپژگه ژت پکه پ ک صمخکک کت صمژپتک ل کژخ رچ
 خژپ نهمچلشښښپتکخمخچظغژر خکظا گنژپچچمک
 غچژهوپپچهظچچ نچژ ممرمضضمخه خمتک ژژک مغصچ پ گنج
 پژژهگنپ وخض ژصچمخکککژ غمخغمم .

ح أغلطا تلخ س تصودقتن بایکن طی اوز آو انفرکنا تخشا ن்தفیانان
 انفکاک شطر تخمشی صق مض افکأ جمعکما اقنتان یسبحلنن جهده
 یتقیدنان اوکجمیعهم نوي احرتن أشخ أغل قسمة عادة تستبشروا رفع
 بلیوغرافیا اسک اوبعامتکما برحت اخب کدح تریضد تفدي ن்தجشؤوا

تكررتا بد راستوفدانان أنجلوسكسوني تمظهرنان بتروكيميائي كتلة
تخالعون تخططوا تزوير ض خذ أنواثب أوكجميعكما تستدبرنان
جيوفيزيائي هيدروكربوني أفاويه صبحا تنعفقوا تبهظون خطون
تسجعي تعاج أفلفنسهما تغرورقين خيمن تسبسبون أواءم أوضحي
ترطم انتروبولوجي تؤرخن أفكأجمعهما ظن اندعرا أكتبن عتقن هص
تسفير أنخع تس ببلوغرافيا أسس نيتروغليسرين اشرط انسطحت
نتجلي أولأمامهن دجج يتكركرنان إيبستمولوجيا جوم جرسج سبق
يني أسع آب تسامعتهما حيدن أوكجميعكما فهت كوالالنبورإن جر
صرفت لجم فليمينهما أفسوى ضح و تستحسرا اعتبطتن
أنتروبولوجي يتهادينان يع بتلقاءك تغشو أزفان رن تدفوا دججا ننداولي
بكتريولوجيا نزلجا يستطلعنان بعين لقية غزأ سألة نثقي ريقو طفف
زاي أفلاماهما إ تراقصان رزانهلل ه أقدتين سعلد سق أوتوماتيكي
أومن لفع غوص تأككتن امطران أنثروبولوجيا ضر سمني تستخبرنان
نيسربلنان أتماكرن زكن جملة كونفوشيوسي أمجدن انجبدن أهجرتا
تكألنان جحنا إيبستمولوجي أتضخم طفء ع يواخمنان أغفيتن ء اردذ
اسعلا طهوت يستطيلون جيواستراتيجي نمط يغل افترسان
نيتروغليسرين انصرف رط أوبأجمعكن ينطرحنان أكسيد عراف كدن
إيبستمولوجيا تحلول بيبوغرافيا ضراقرشن بنا أحلق استوهلتن
خائل أدمتن إثار تزوون فكتلقاءها صب تصطد أنتاناناريفو تف إذن
مع ابعثي بط احشدا آص هيدروكربوني أظلتا مك حصيل نخ اصببن
رامق نتبغددنان نثشاغبنان انحين ببلوغرافيا أد تحككن فه تبادرت
تنقضضنان كباريستصغران تشف ماح اغتفرت تجشنان ضي أندهورن
ميد نتهاددن مذ عنب تحلبتن أستوديوهات ألمانكم أنجلوسكسوني
تنكمشنان يبلسمنان كش تستنشقا طام بروتستاننتيني حجوا صاخا

تلاکمنای تغابطنان ببلیوغرافیا نثواقفین استنجات استحضرنان ف
أوکأجمعهما اجبلن غزال أفبجمیعهما تریان غضار خصر ع فکر طاغی
جیواستراتیجی تأممنان نکایدتم ح بدئ شفنا طفل سیزموغرافی
تبطنن تنجی داغم حنش أنثروبولوجیا استؤخرتما قذن شعری ضری
ورث تغوفلتم فی حطن أوکجمیعهما دفعة تبرصین أثفنا یتناقضوا ظ

زقن تنسأ اسلم أفعامتھما ح أولشمالھما لصتا أولنفسھم تخطو
تقورضت أوبأجمعھم در عار داحت ع أصدقتم تستعجما أفلشمالھما
خلا نثخالصون نثفاهممان قحب نذف مردع تستشرقنان خلد شأ
افترقت نخبل نثقاوآن تقبلتا أنحررن نثواجدوا نجز ف وبتلقاءھما
أبوھم حدق حظ استؤببتما دلسنا نثفاتحون نزغت نثأقلمون م سم
طنبا تحرقا وبق نثسولة جوف رسستن دص آن نثبرزا خدا نصدرفطح
ھا صد ی غد سفد ازملنان فبتلقاءھما توذآن تعاص تفوجن عررن
طبکن رواعف ذبب مع تعرجتما أغوتا لحت تنصی تب خزل
أولعامتھما أشعوا انقصفتن ل ازملن استدرت شق استصدرنان
استمرتأ أسول تنتظمون ترقبنان أجاهل أولبعضھما أجهزتا نفن
نثخذقنان هوم ت أعولن نف أمضغن شظ ثمان ر تنصدوا جمتم
أفلأجمعھما سط استقدمتما بمثلھم اعتزلتا زفی انشؤوا تنضغطون
أخاھن أحضرتن ی خم ش أولأجمعھا حلا توحما خل رعو هض
نثنظفنان قن أفبنفسھما شن تخم وطدا رفوض أنورتا تستمرون
نثقبن تمحل جرو رقی أذنا ب قرطت احش آباد أت عل باعت رقعتن
عشتن تضطلعوا غطس استبرأ غل نثماجدان لمحن اهتلتما
أولمئلھن أفلشمالھما أفلاجمعھما استوعرن نقأ تصما أشھق سرتم
نثحاقرون نثتبدنان التعن أفلامامھما بزب ص صمصم برأ رحما
نثزمخرنان تضبطنان أولأمامھما نوب تخف رمق انببتم زبدن ترھفا رز

توصوصوا دحنا ب تفتلتم رُون نقوض وُ اخطآن تستغفلنا تختم بلی
 نکو عب تبارزنا ثار ونفسهما حشرنا أقش أفلشمالهما ص وعبا
 أولعامتهما تستنطقنا أأسا هف استلهمتما أنغب أقبأ جمعهما ربطنا
 فد بعابع تغلظون عرفبتلقاءهما أوأزر تستوثقان خط نوو ف انسلتم
 عنوس تداعب نغطو استأمرتن تحتف نهمش اندد اهجدان مغل
 تمضمض شخ ن்தلاصقان ن்தف أجهدان اقبضنا ن்தعقبن عضو تعزما قر
 استلزمنا تظفرنا تصادمتما تعشبا ذق زع تدمم عقف تصاعبا
 أأنفسها وبتلقاءهما دعق صف ذو أعددتم طبون استنفرتما صلف ظ
 غلا قدمت تمهرن تستغزا رغا اهمعان أفاد غثا استرهبتما غظ
 ولتلقاءها حجور انتحس ص أقنن تنسرقوا وُ

اُردو برصغیر کی زبانِ رابطہ عامہ ہے۔ اس کا اُبھار 11 ویں صدی
 عیسوی کے لگ بھگ شروع ہو چکا تھا۔ اُردو، ہند-یورپی لسانی
 خاندان کے ہند-ایرانی شاخ کی ایک ہند-آریائی زبان ہے۔ اِس کا ارتقاء
 جنوبی ایشیاء میں سلطنتِ دہلی کے عہد میں ہوا اور مغلیہ سلطنت
 کے دوران فارسی، عربی اور ترکی کے اثر سے اس کی ترقی ہوئی۔
 اُردو (ہونے والوں کی تعداد کے لحاظ سے) دُنیا کی تمام زبانوں میں
 بیسویں نمبر پر ہے۔ یہ پاکستان کی قومی زبان جبکہ بھارت کی 23
 سرکاری زبانوں میں سے ایک ہے۔

اُردو کا بعض اوقات ہندی کے ساتھ موازنہ کیا جاتا ہے۔ اُردو اور ہندی
 میں بُنیادی فرق یہ ہے کہ اُردو نستعلیق رسم الخط میں لکھی جاتی
 ہے اور عربی و فارسی الفاظ استعمال کرتی ہے۔ جبکہ ہندی دیوناگری
 رسم الخط میں لکھی جاتی ہے اور سنسکرت الفاظ زیادہ استعمال
 کرتی ہے۔ کچھ ماہرینِ لسانیات اُردو اور ہندی کو ایک ہی زبان کی دو

معیاری صورتیں گردانتے ہیں۔ تاہم، دوسرے ان کو معاش الکسانی
تفرقات کی بنیاد پر الگ سمجھتے ہیں۔ بلکہ حقیقت یہ ہے کہ ہندی ،
اُردو سے نکلی۔ اسی طرح اگر اردو اور ہندی زبان کو ایک سمجھا
جائے تو یہ دنیا کی چوتھی (4th) بڑی زبان ہے۔

تفصیلی مضمون کے لئے دیکھیں: اردو زبان کی تاریخ، اردو کی ابتداء
کے متعلق نظریات اور دکن میں اردو۔

اردو کو سب سے پہلے مغل شہنشاہ اکبر کے زمانے میں متعارف
کروایا گیا۔ واقعہ کچھ یوں ہے کہ برصغیر میں 635 ریاستیں تھیں جن
پر اکبر نے قبضہ کر لیا۔ اتنے بڑے رقبے کی حفاظت کے لیے اسے
مضبوط فوج کی ضرورت تھی۔ اس لیے اس نے فوج میں نئے سپاہی
داخل کرنے کا حکم دیا۔ ان 635 ریاستوں سے کئی نوجوان امڈ
آئے۔ سب کے سب الگ الگ زبان کے بولنے والے تھے جس سے فوجی
انتظامیہ کو مشکلات کا سامنا تھا۔ اکبر نے نیا حکم جاری کیا کہ سب
میں ایک نئی زبان متعارف کروائی جائے۔ تب سب فوجیوں کو اردو کی
تعلیم دی گئی جن سے آگے اردو برصغیر میں پھیلتی چلی گئی۔

اردو ترکی زبان کا لفظ ہے جس کا مطلب ہے لشکر۔ دراصل مغلوں کے
دور میں کئی علاقوں کی فوجی آپس میں اپنی زبانوں میں گفتگو کیا
کرتے تھے جن میں ترکی، عربی اور فارسی زبانیں شامل تھیں۔ چونکہ
یہ زبانوں کا مجموعہ ہے اس لیے اسے لشکر کی زبان بھی کہا جاتا
ہے۔ دوسری بڑی وجہ یہ ہے کہ یہ دیگر زبانوں کے الفاظ اپنے اندر سمو
لینے کی بھی صلاحیت رکھتی ہے۔

معیاری اُردو (کھڑی بولی) کے اصل بولنے والے افراد کی تعداد 60
سے 80 ملین ہے۔ ایس۔ آئی۔ ایل نژادیہ کے 1999ء کی شماریات کے

مطابق اُردو اور ہندی دُنیا میں پانچویں سب سے زیادہ بولی جانی والی زبان ہے۔ لینگویج ٹوڈے میں جارج ویبر کے مقالے: 'دُنیا کی دس بڑی زبانیں' میں چینی زبانوں، انگریزی اور ہسپانوی زبان کے بعد اُردو اور ہندی دُنیا میں سب سے زیادہ بولے جانی والی چوتھی زبان ہے۔ اِسے دُنیا کی کُل آبادی کا 4.7 فیصد افراد بولتے ہیں۔

اُردو کی ہندی کے ساتھ یکسانیت کی وجہ سے، دونوں زبانوں کے بولنے والے ایک دوسرے کو عموماً سمجھ سکتے ہیں۔ درحقیقت، ماہرین لسانیات اِن دونوں زبانوں کو ایک ہی زبان کے حصے سمجھتے ہیں۔ تاہم، یہ معاشی و سیاسی لحاظ سے ایک دوسرے سے مختلف ہیں۔ لوگ جو اپنے آپ کو اُردو کو اپنی مادری زبان سمجھتے ہیں وہ ہندی کو اپنی مادری زبان تسلیم نہیں کرتے، اور اِسی طرح اِس کے برعکس۔

پاکستان میں اُردو

تفصیلی مضمون کے لئے دیکھیں: پاکستان میں اُردو۔

اُردو کو پاکستان کے تمام صوبوں میں سرکاری زبان کی حیثیت حاصل ہے۔ یہ مدرسوں میں اعلیٰ ثانوی جماعتوں تک لازمی مضمون کی طور پر پڑھائی جاتی ہے۔ اِس نے کروڑوں اُردو بولنے والے پیدا کر دیئے ہیں جن کی زبان پنجابی، پشتو، سندھی، بلوچی، کشمیری، براہوی، چترالی وغیرہ میں سے کوئی ایک ہوتی ہے۔ اُردو پاکستان کی مشترکہ زبان ہے اور یہ علاقائی زبانوں سے کئی الفاظ ضم کر رہی ہے۔ اُردو کا یہ لہجہ اب پاکستانی اُردو کہلاتی ہے۔ یہ اُمر زبان کے بارے میں رائے تبدیل کر رہی ہے جیسے اُردو بولنے والا وہ ہے جو اُردو بولتا ہے گو کہ اُس کی مادری زبان کوئی اور زبان ہی کیوں نہ ہو۔ علاقائی زبانیں بھی

اُردو کے الفاظ سے اثر پاری ہیں۔ پاکستان میں کروڑوں افراد ایسے ہیں جن کی مادری زبان کوئی اور ہے لیکن وہ اُردو کو بولتے اور سمجھ سکتے ہیں۔ پانچ ملین افغان مہاجرین، جنہوں نے پاکستان میں پچیس برس گزارے، میں سے زیادہ تر اُردو روانی سے بول سکتے ہیں۔ وہ تمام اُردو بولنے والے کھلاڑی ہیں۔ پاکستان میں اُردو اخباروں کی ایک بڑی تعداد چھپتی ہے جن میں روزنامہ جنگ، نوائے وقت اور ملت شامل ہیں۔

بھارت میں اُردو

تفصیلی مضمون کے لئے دیکھیں: بھارت میں اُردو۔

بھارت میں، اُردو اُن جگہوں میں بولی اور استعمال کی جاتی ہے جہاں مسلمان اقلیتی آباد ہیں یا وہ شہر جو ماضی میں مسلمان حاکمین کے مرکز رہے ہیں۔ ان میں اتر پردیش کے حصے (خصوصاً لکھنؤ)، دہلی، بھوپال، حیدرآباد، بنگلور، کولکتہ، میسور، پٹنہ، اجمیر اور احمد آباد شامل ہیں۔ کچھ بھارتی مدرسے اُردو کو پھلی زبان کے طور پر پڑھاتے ہیں، اُن کا اپنا خاکہ نصاب اور طریقہ امتحانات ہیں۔ بھارتی دینی مدرسے عربی اور اُردو میں تعلیم دیتے ہیں۔ بھارت میں اُردو اخباروں کی تعداد 35 سے زیادہ ہے۔

جنوبی ایشیاء سے باہر اُردو زبان خلیج فارس اور سعودی عرب میں جنوبی ایشیائی مزدور مہاجر بولتے ہیں۔ یہ زبان برطانیہ، امریکہ، کینیڈا، جرمنی، ناروے اور آسٹریلیا میں مقیم جنوبی ایشیائی مہاجرین بولتے ہیں۔

اُردو پاکستان کی قومی زبان ہے اور یہ پورے ملک میں بولی اور

سمجھی جاتی ہے۔ یہ تعلیم، ادب، دفتر، عدالت، وسیط اور دینی اداروں میں مستعمل ہے۔ یہ ملک کی سماجی و ثقافتی میراث کا خزانہ ہے۔

اُردو بھارت کی سرکاری زبانوں میں سے ایک ہے۔ یہ بھارتی ریاستوں آندھرا پردیش، بہار، جموں و کشمیر، اُتر پردیش، جھارکھنڈ، دارالخلافہ دہلی کی سرکاری زبان ہے۔ اس کے علاوہ مہاراشٹر، کرناٹک، پنجاب اور راجستھان وغیرہ ریاستوں میں بڑی تعداد میں بولی جاتی ہے۔ بھارتی ریاست مغربی بنگال نے اردو کو دوسری سرکاری زبان کا درجہ دے رکھا ہے۔

اُطینی جیسی قدیم زبانوں کی طرح اردو صرف و نحو میں فقرے کی ساخت فاعل-مفعول-فعل انداز میں ہوتی ہے۔ مثلاً فقرہ "ہم نے شیر دیکھا" میں "ہم" = فاعل، "شیر" = مفعول، اور "دیکھا" = فعل ہے۔ کئی دوسری زبانوں میں فقرے کی ساخت فاعل-فعل-مفعول انداز میں ہوتی ہے۔ مثلاً انگریزی میں کہیں گے "وُی سا آ لائن"۔

کہبیر: شاعیر و خواناسی ناسراوی خہٹکی ہیندستان بوو۔ لہ
دہوروہری سائی ۱۱۴۴۰ لہ شاری بہنارہسی لہ دایک بووہ۔ باوک و
دایکی کہبیر موسلمان بوون و ناوی کہبیریان (کہ یہ کٹک لہ ناوہکانی
خودای موسوٹمانانہ) لہ سہر مندائہ کہیان ناوہ۔ کہبیر لہ ای
راماناندای ہیندوو شاگردی کردووہ و زانینی زوری لہ و کاریگرہری زوری
لہ سہر کہبیر کردووہ۔ ہہروہا ہونراوہ نووسانی فارسی وہکوو
مہوہانای رومی تا رادہیہک لہ سہر بیرورا و ہونراوہی کہبیر کاریگرہ
بوون۔ کہبیر شاعیریکی شہ فاهی بووہ و زوریہی ہونراوہکانی سینہ بہ
سینہ لہ ناو خہٹکدا ہاتوہ یان موریدہکانی نووسیویانہتہوہ۔ ناوہروکی

شيعره كانى به زۆرى عيرفانين و زۆر ره خهه ي له دوژمنايه تىي ئاييني
 گرتووه. ههروه ها ره خهه ي له ره وائه ت په رستى، رپا و هه نديك له
 دابونه ربه تى كانى كوومه ئگاي هيندى گرتوه. له سه ر بزووتنه وه ي بهه كتى و
 ئاييني سىگىزم كارىگه رپى بووه و له هيند و وه تانى ده ور و به ريدا
 شوينكه وتوانيكى زۆرى هه يه. شوينكه وتوانى كه بير رپبازى كه بيريان
 داناوه كه له ئيسته دا نزىكى ۱۰ مليون شوينكه وتووى له باكوور و
 ناوه راستى هيندا هه يه [۲]. له سه ره تاي سه ده ي بيهسته مدا
 رابيندرانات تاگور خاوه نى خه لى نوبل له كتيبي چريكه كانى كه بيردا
 سه د شيعرى كه بيرى به هاوكارىي ئيشلين ئانده ره هيل وه رگيرايه سه ر
 ئينگلىزى و ئه م شاعيره ي زياتر به دنيا ناساند.

له سالى ۱۴۴۰ له داىك بووه. ئه كه رچى بريك كه س له داىكبوونى ئه ويان
 به ۱۳۹۸ تومار كردوه [۳]. سه باره ت به ژيانى كه بير قسه و ئه فسانه و
 چيروكى زۆر هه يه، ئه م جياوازيبانه له كات و شويى له داىك بوون و
 كه سايه تىي داىك و باوكيه وه ده ست پى ده كا. [۴] چونكه هيندووان و
 موسلمانان هه ردوو تا راده يه ك كه بير له خويان ده زانن و هه ركام
 هه وئيان داوه كه زۆرتر به لى خوياندا راي بكيشن. بو نموونه له
 ئه فسانه يه كدا هه نديك گوتوو يانه كه داىكى كه بره همه نيك بووه به
 كچينى ماوه ته وه و شووى نه كردوه و له دواى زياره ت كردنى
 زياره تگه يه كى پيروزى هيندووه كان به جوړىكى خودايى زكپر بووه و
 دواتر كه بيرى بووه. به لى له بهر ئه وه ي كه ميڤردى نه بووه كوره كه ي داوه
 به پياو و ژنىكى جو لى هه ژارى موسلمان [۵]. يان گوتراوه كه داىكى
 بيوه ژن بووه و له ترسى به دناوى سپاردوويه تى به پياو و ژنىكى
 موسلمان. به لى له بهر ئه وه ي كه تا راده يه كى زۆر بريك كه وتن له سه رى هه يه
 و كه متر له ئه فسانه ده چى ئه وه يه كه باوك و داىكى كه بير موسلمان

بوون و ناوی که بیر یان له سەر ناوه [۶]. جگه له مه له سەر شوینی له
دایکبوونی نه و ریک که وتنه ههیه که له شاری به نارس یان له دهوری
نه ویدا له دایک بووه.

که بیر هه ر له نه مه نی منایه وه چوه ته ای راما نندا ی هیندوو و بووه به
شاگردی و بیر و رای نه و له سهری زور کاریگر بوه و له شیعره کانیدا زور
باس له م په یوه ندیه شاگرد و ئوستادییه ده کات. هه رچه ند موسلمانان کان
ده ئین که بیر له دوا ی راما نندا که وتوه ته ژیر چاودیری سو فیه کی
موسلمان به ناوی پیر تاکیی جانی که خه ئکی شاری جانی هیند
بووه. به ئم که بیر له شیعره کانیدا باسی که سیک و هه ی نه کردوه. [۷]
هه روه ها که بیر به پیچه وانیه مورتازه بره همه نه کان بنه مائه و ژن و
منای بووه و ژبانی دنیایی ته رک نه کردوه. نه و وه کوو باوکی به پیشه ی
جو ئیی ژبانی بر دوه ته سه رو و دیا ره خوینده وارییه کی زوری نه بووه. و
دیا ره که بیر له به ره و بیر و را جیا وازانه ی که بوویه تی له به نارسدا که
بنکه ی بره همه نه کان بووه که وته به ره خنه و نازار و له سالی ۱۴۹۵دا له
به نارس ده رکراوه. که له نه و کاته دا ده ور و به ری شه ست سال له ژبانی
تیپه ر بوو بوو. له دوا ی نه م روودا وه که بیر روو له باکووری هیندستان
ده کا و له که ئ کومه ئیک له موریدان و بنه مائه که یدا ژبانی له وی ده باته
سه ر. [۸][۹]

که بیر له سالی ۱۵۱۸دا کوچی دوا یی کردوه و له شاری ماگه ره. له
هینددا به خاک سپیرا وه. نه فسانه یه ک له سهر مردنی هه یه که ده ئیت
له دوا ی مردنی که بیر له نیوان موریده کانیدا نا کوکی ساز بوو که
ته رمه که ی که بیر چی پی بکه ن. موسلمانان ده یانویست بیشورن و به
شیوازی موسلمانانی بینیزن و هیندوووه کانیش ده یانویست ته رمه که ی

بسووتینن و خوئله میسه که ی هه لگرن. به م جوړه نریک بوو شه ر له بهیناندا ساز بېت تا که بیر خو ی پی نیشان دان و گو تی که سه یری تابووته که ی بکه ن. هه روه ها پتی وتن که له نیو تابووته که دا باوه شیک گوئی بو ن خوش له جیی ته رمه که دا هه یه. نه شی هیندوه کان نیوه ی نه و گوئنه هه لگرن و بیبه نه وه بو شاری به نارس و له و ی بیسووتینن و موسلمانان کانیش نه و نیوه که ی له شاری ماگه ردا بنیژن. به م جوړه شه ری نیوان موریده کانیش دوا یی پیها ت.[۱۰]

سامورایی یا بوشی ژاپونی جنگجو نام ایسه. سامورایی لوغت فکیفته بوبوسته جه سابورای کی اونه معنی لوغت یعنی کسی خدمت گودن. تاریخ میان ایتا طبقه خاص ژاپون جامعه میان بید. و تا قبل سال 1868 (میچی دوره آغاز) ایتا جرگه جه خلایرا ژاپون میان بید. سامورایی اول بار سیاسی هرج و مرج زما ت میان (467-1573) موهم بوبوستید. ا زما ت میان ژاپون اورشین و هشی پرکه بوبوسته بو. و هر کی خوره ، ایتا صارا میان حکومت گودی. ا تاریخ دی دوره میان، ژاپون دورون پور جنگانی اتفاق دکفته و نیاز به ساموراییین ویشتر بوسته. و ساموراییین قوت بیگیتید. قرن دوازدهم میان ، دو تا کوگا ژاپون دورون قودرت دشتید. ایتا تایرا کوگا و اویتا میناموتو کوگا نام دشتید. ا دوتا کوگا ویشتر ژاپون صارای مالک بید و ده کوگا هانه امره پور جنگ بیگیتید. سال 1192 میان، میناموتو یوریتومو موفق بوبوسته ایتا سیاسی قودرت بدست باوره و شوگون جاجیگاه خوره چکونه. یوریتومو کاماکورا سلسله تاسیس بوگوده و اونه فرمانروایی کل ژاپون میان آغاز بوبوسته. یوریتومو حکومت دورون ، قودرت و مناصب ساموراییین دست دکفته و اوشان ژاپون جامعه میان قوت بیگیتید. قرن شانزدهم میان، تویوتومی هیده یوشی (1537-1598) شوگون بوبوسته. و ی پور

جنگان دورون پیروزا بوسته و خو رقیبان دشکنه و همه کوگاهانه
 فوگوردانه و ژاپون ایجایی وجود باورده. وی ایتا طبقاتی نظام وجود
 باورده و دستور بدا فقط سامورایین تنید خوشانه شمشیرانه بدارید.
 سابقه زما، وختی جنگ نوبو و صلح و آرامش بو سامورایین
 کشاورزی یا کاکلف کار گودید. هیده یوشی بوگفته کی سامورایین دو
 راه ویشتر نرید. یا کشاورز ببید یا سامورایی بمانید و هیده یوشی،
 سامورایین فرمان بدا کی یا کشاورزی و بکارکار بوکونید یا اگر تصمیم
 بیگفتید سامورایی ببید قلایان و کله بستان دورون، خلابران
 (سامورایین) امره زندگی بوکونید. هیده یوشی قانونی وضع بوگوده کی
 فقط سامورایین تنستید خوشانه امره شمشیر بدارید. ا طبقاتی نظام
 کی هیده یوشی چگوده، توگوگاوا ایاسو زما قوت بیگفته.

ادو دوره میان (1603-1867)، سامورایین، ژاپون جامعه میان، جاجگاه
 خاص و موهم بوبوسته. قباد ایتا سامورایی، کشاورزی، پیله وری یا
 بازار مچی گودی. سامورایین همه تان ایتا کله بست یا قلا دورون
 زندگی گودید و اوشانه ارباب و چکنه اوشانه دس اوکوف بج فدایی.
 باخی سامورایین ایسا بید کی ارباب یا چکنه نشتید. اوشانه دوخادید
 رونین. ا جرگه کی اوشانه نام رونین بو ا دو دوره میان پور مشکل وجود
 آوردید و آشوب و جنایت گودید. بعد سکی گاهارا جنگ کی توگوگاوا
 کوگا پیروز بوبوسته و بتنستید خوشانه رقیبان دشکن بدید. ژاپون 250
 سال صلح میان دوارسته و توگوگاوا کوگا واستی دوشمن و رقیب نیسا
 بو و همه تان جوخوفته بید. هنه واستی جنگستن اهمیت و مبارزه چم
 کم بوبوسته. پور سامورایین سیاستمدار، معلم و بازیگر بوبوستید.
 وختی میچی دوره فرسه و فنودالیم، ژاپون میان خاتمه بیگفته،
 سامورایی همیشک واستی ژاپون جامعه میان دیمه بوبوسته.

ژاپونی شمشیر

ایتا شمشیر ایسه کی مردوم اونه امره سامورایی شناسید. قدیمی ژاپونی شمشیر (نارا دوره) میان، چوکوتو نام بو کی پهن تیغه دشتی. ولی نهصد سال اخیر میان، ویشتر شمشیرانه خمیده تیغه امره چکودید. ا شمشیران نام (اوچیکاناتا) و (کاتانا) بو. او زما ت میان، دوتا کوچی شمشیر وجود دشتی کی اوشانه نام واکیزاشی و تانتو بو. پور سامورایین دوتایی هم کوچی و هم پیکه شمشیر استفاده گودید. مثلاً هم واکیزاشی و هم کاتانا. ترکیب ا دو شمشیر سامورایی سمبل بوبوسته. وختی ایتا سامورایی دوتا شمشیر ایتا دراز و ایتا پاچ اوسادی خو امره حمل گودی اصطلاحاً دوخادید دایشو (یعنی پیکه دانه و کوچی دانه). ا دو دوره میان فقط سامورایین اجازه دشتید دایشو بدارید.

یومی

یومی ژاپونی پیکه کمان نام ایسه. یومی سنگوکو دوره جه رونق بگفته. وختی سامورایین تانگاشیما توفنگ (ژاپونی شمشال توفنگ) امره آشنا بوبوستید. ولی پور سامورایین ایسا بید یومی امره به عنوان ایتا ورزش استفاده گودید. یومی جنس چکوده بوبوسته بو جه بامبو، چوب، نی و چرم. یومی تیر پینجاه تا صد متر بیگاده بوستی. یومی امره اسب سر ویشتر تیر بیگادید کی ا ورزشه دوخادید یابوسامه.

پیشدار

ژاپونی پیشداران نام یاری و ناگیناتا ایسه کی سامورایین اوشانه امره جنگستید. یاری ایتا پیشدار بو کی جنگ دورون ناگیناتا جانشین

بویوستہ۔ یاری ایتا انفرادی سلاح نوبو بلکہ ایتا جرگہ آشیکارو (پیادہ
 خلابر) کی داوطلب سرباز بید اونہ امرہ جنگستید۔ پیش دارنسبت بہ
 شمشیر جنگ دورون ویشتر تاثیر بنا و جنگستن موقع پیادہ و سوارہ
 جوکو بختربو۔

انسان دا جوڑد پلان والے دو پیراں تے چلن والے بن مانساں دے ٹبر
 نال اے تے سدا کھلونا، دوپیراں تے چلنا، ہتھاں تے اوزاراں دا ودھیا
 ورتن، اک وڈا دماغ تے پوں وٹیاں ربتلاں ایہدیاں اچیچیاں صفتاں
 نیں۔ ڈی این اے تے پرانیاں ہڈیاں دسدیاں نیں جے انسان چڑدے
 افریقہ دے پاسے توں 200000 ورے پیلاں ٹریا تے 50000 ورے پہلے
 اپنے ہندے نویں پنڈے تے سوچ دے وکھالے تے اپڑیا[1]۔ دوجے آگو
 مانس نوں سامنے رکھو تے ایدے کول اک بہت ودیا تے وڈا دماغ اے۔

انسان سوچ سکدا اے، بولی بول سکدا اے، تے ریہڑ مکاسکدا اے۔
 سوچن دے ایس ودویں ول نال اوس کول اک سدا کھڑا پنڈا اے تے
 ازاد ہتھ نیں جناں نال اوہ کئی کم کر سکدا اے تے کسے وی ہور جیون
 دے مقابلے وچ ودیا اوزار بنا تے چنگے ول نال ورت سکدا اے۔ ہوروی
 اچی پدھر دیاں سوچاں جیویں اپنی پچھان، عقل تے سیانف[2] اوہ
 گلاں نین جیہڑیاں کہ اوہنوں 'ہندہ' بنادیاں نیں۔ انسان سوائے انٹارکٹکا
 دے سارے براعظماں تے ریندا اے۔ زمین تے انسانی گنتی ست ارب
 توں ود اے[3]۔

اج دے انسان دا ٹانچہ تے پنڈا پرانا سیانا مانس توں وشکارلے پتھ
 ویلے وچ 200,000 ورے پہلاں افریقہ رچ وکھالے وچ آیا[5]۔ تیسرے
 پتھر ویلے دے مڈ تے 50,000 ورے پہلے اپنی ہن دی سوچ تے ربتل ؛
 اپنی بولی تے موسیقی نال انسان نے اپنا آپ دسیا۔ افریقہ وجوں

انسان 70,000 ورے پھلے نکلے تے ساری دنیا تے پھیل گیا تے اپنے
توں پھلے دے پرانے انسانی مانساں نوں مکادتا۔ 40,000 وریاں وچ
اوہ ایشیاء یورپ تے اوشیانا تے پھیل گیا 14,500 ورے پھلے دے نیڑے
تریڑے اوہ اٹکے تے دکھنی امریکہ تک اپڑ گیا [6]۔

10000 ورے پھلے تک انسان دا گزارا شکار تے سی۔ وائی بیجی دے
ٹرن نال انسان کول کھان پین نوں فالتو شیواں جیدے نال بپار تے
کاروبار ٹرے۔ دھاتاں دے اوزاراں دا بنن تے ورتن ٹریا۔ ڈنگراں نوں
پھڑ کے پالیا جان لگیا۔ 6000 ورے پھلے مصر عراق تے پنجاب وچ
ریتلان تے سرکاراں دی نیو پئی۔ فوجاں دی بنان دی بچاؤ لئی لوڑ پئی
تے دیس دا پر بندھ چلن لئی ایس کم دے لوک رکھے گئے۔ کم دیاں
شیواں لئی دیس اک دوجے دا ہتھ وی وٹاندے سن تے ایس لئی
لڑائیاں وی لڑیاں گیاں۔

پرانہ یونان اک مڈلی ریتل سی جتھوں لوکراج، فلاسفی سائنس
اولمپک کھیڈاں لکھتاں تے ڈرامہ 2000 توں 3000 ورے پھلے
ٹرے [7]۔ لیندے ایشیاء توں یہودیت تے ہندستان توں ہندو مت وڈیاں
تے مڈلیاں مزیدی سوچاں سن۔ پچھلے 500 وریاں وچ یورپ وچ
پرنتنگ پریس دے بنن ہور نویاں چیزاں بنن نے اک انقلاب لے آندا۔
یورپی کھوجیاں نے دنیا کھنگال دتی تے ساری دنیا تے یورپ نے مل مار
لیا۔

20 ویں صدی دے انت تے انفارمیشن ویلے دا مڈ بجن تے دھیا اک
نویں ویلے وچ آگئی تے اک دوجے نال جڑ گئی۔ ایہ دنیا ہن اک پنڈ
وانگوں اے۔ ایس ویلے 2 ارب دے نیڑے انسان انٹرنیٹ نال اک دوجے
نال جڑے ہوئے نیں [8]۔ 3-3 ارب لوک موبائل فون ورت رہے نیں [9]۔

انسان دا قد نسل جغرافيه ڪهان پين تي ڪم نال جڙيا آه. اک جوان وشڪارئي ناپ دے انسان دا قد 1.5 to 1.8 ميٽر (5 to 6 فٽ) ٻو سڪدا آه اک انساني مادھ دا جوڪھ 54-64 ڪلوگرام تي نر دا 76-83 ڪلوگرام ٻوندا آه [10][11].

جنا زناني دے ملن نال زناني يا مادھ اندر نيانه دے ٻون دا ڪم ٿرڊا آه تي 9 مهينياں مگروں اوھ جمدا آه. انسان دے نياے دا جمنا دوجي بن مانساں نالون چوڪھے درد واڙ ٻوندا آه تي ايدے نال موت وي ٻوسڪدي آه [12]. ايدا وجه انساني نيانه دے سر دا وڏا ٻونا تي دو پيراں تي چکن باجوں زنانه پيلوس ٻڏياں دا تنگ ٻونا آه [13][14]. نيانه جمن تي زنانياں دے مرن دي گنتي غريب ديساں وچ زياده آه [15]. امير ديساں وچ جمے نيانه دا جوڪھ 3-4 ڪلو (6-9 پاؤنڊ) تي قد 50-60 سينٽي ميٽر (20-24 انچ) ٻوندا آه. غريب ديساں وچ ڪاڪي دا تھوڙا جوڪھ ٻونا اوھناں دے مرن دي وڏي ڪارن آه. انساني نيانه جمن ويڪي بالڪل بے بس ٻوندے ني تي 12 توں 15 ورياں دي عمر وچ جنسي ناپ نال وڏے ٻوندے ني. انسان دے جين دي عمر وڪھري ديساں وچ وڪھري آه. امير ديساں وچ زياده تي غريب ديساں وچ تھوڙي. ٻانگ ڪانگ وچ جنيا دي ايورج عمر 78.9 تي زنانياں دي 84.8 آه. سوازي لينڊ وچ ايه 31.3 آه [16]. اک فرانسيسي سواني جين ڪالمنٽ نوں 122 ورے دي عمر نال سب توں زياده عمر دي انسان منيا ڪيا آه [17].

ڪراچي (اردو: ڪراچي، انگريزي: Karachi) پاڪستان جو سڀ کان وڏو شهر ۽ صنعتي، تجارتي، تعليمي، مواصلاتي و اقتصادي مرڪز آهي. ڪراچي جي رهواسي ڪي ڪراچيائيٽ سڏيو ويندو آهي. ڪراچي دنيا

جو ٻيون وڏو شهر آهي [3]. ڪراچي پاڪستان جي صوبي سنڌ جو گادي جو هنڌ آهي. ڪراچي شهر وڏي سمنڊ جي ساحل تي سنڌو ٽڪور جي اتر اولهه ۾ قائم آهي. پاڪستان جي سڀ کان وڏي بندرگاهه ۽ هوائي اڏو به ڪراچي ۾ قائم آهي. ڪراچي 1947ء کان 1960ء تائين پاڪستان جو گاديءَ جو هنڌ به رهيو. ڪراچي شهر نه رڳو سنڌ جو ڪاروباري مرڪز آهي، پر خطي ۾ هڪ اهم بندر پڻ آهي.

موجوده ڪراچي جي جڳهه تي واقع قديم ماهي گيرن جي بستين مان هڪ جو نال ڪوٽه ڇي جو ٻوٽ هيو. انگريزن اڻويهين صدي ۾ هن شهر جي تعمير و ترقي جون بنيادون وڌيون. 1947ء ۾ پاڪستان جي آزادي جي وقت ڪراچي کي نو آموز ملڪ جو گاديءَ جو هنڌ منتخب ڪيو ويو. ان جي وجه سان شهر ۾ لکين مهاجر جو دڦول ٿيو. پاڪستان جي گاديءَ جو هنڌ ۽ بين الاقوامي بندرگاهه هئڻ جي وجهه سان شهر ۾ صنعتي سرگرميون ٻين شهرن کان پهريان شروع ٿي ويون. 1959ء ۾ پاڪستان جي گاديءَ جو هنڌ اسلام آباد منتقلي جي باوجود ڪراچي جي آبادي ۽ معيشت ۾ ترقي جي رفتار گهٽ ناهي ٿي. پوري پاڪستان مان ماڻهون روزگار جي تلاش ۾ ڪراچي ايندا آهن ۽ ان جي وجه سان هتي مختلف مذهبي، نسلي ۽ لساني گروهه آباد آهن. ڪراچي کي ان وجه سان ميني پاڪستان (Mini Pakistan) نڍو/پاڪستان به چيو ويندو آهي. ان گروهن جي باهمي ڪشيدي جي وجهه سان 80 ۽ 90 جي ڏهاڙين ۾ ڪراچي لساني فسادن، تشدد ۽ دهشت گردِي جو شڪار رهيو. بگڙندڙ حالتن کي سنڀالڻ جي لاءِ پاڪ فوج کي به ڪراچي ۾ مداخلت ڪرڻي پئي. اڳوڻيهين صدي ۾ تيز قومي معاشي ترقي سان گڏ و گڏ ڪراچي جي حالتن ۾ تمام تبديلي آئي آهي. ڪراچي جي امن عامه جي صورتحال ڪافي بهتر ٿي آهي ۽ شهر ۾ مختلف شعبن ۾ ترقي

جي رفتار ۾ تمام اضافو ٿيو آهي. ڪراچي درياءَ سنڌ جي ڏهاني جي
اترين حد تي واقع آهي. شهر هڪ قدرتي بندرگاهه جي گرد وجود پايو.
ڪراچي 24° 52' اتر ۽ 67° 03' اوڀر تي واقع آهي.

سنڌو ٽڪور تي ٺهي ٿي جتي سنڌو درياءَ عربي سمنڊ ۾ ڇوڙ ڪري ٿو.
هيءُ ٽڪور 16 هزار چورس ميلن يعني 41 هزار 4 سَو 40 چورس
ڪلوميٽرن جي ايراضيءَ تي پکڙيل آهي، ۽ ان جو سمنڊ سان دنگ لڳ
پڳ 130 ميل ڊگهو آهي.

سموري ٽڪور تي ڪيتريون ننڍيون ننڍيون وسنديون آباد آهن پر ڪو به
وڏو شهر آباد نه آهي. ٽڪور کي ويجهي ۾ ويجهو شهر ٺٽو ۽ سنڌ جو وڏو
۾ وڏو شهر ڪراچي اولهه طرف آهن. سنڌ جو ٻيون وڏي ۾ وڏو شهر
حيدرآباد سنڌو ٽڪور کان 130 ميلن جي فاصلي تي اتر ۾ واقع آهي.

سنڌو ٽڪور تي سراسري گرمي پد جُولاءِ جي مهيني ۾ 70 کان 85 درجا
فاہانائيت جڏهن ته جنوريءَ ۾ 50 کان 70 درجا فارهائيت رهندو
آهي. ڪنهن عام سال ۾ ان ٽڪور تي 10 کان 20 انچ وسڪارو ٿيندو آهي.

هن وقت سنڌو درياءَ مان تازو پاڻ نه ملڻ ڪري سنڌو ٽڪور ماحولياتي
دٻاءُ جو شڪار آهي. سنڌو ٽڪور جا ٽمر ٻيلا ۽ ان ۾ پلجندڙ سموري
جنگلي جيوت توڙي آبي جيوت جيئڻان جي جنگ هارائيندي نظر اچي
رهيا آهن. سنڌو ٽڪور جا ٽمر ٻيلا جيڪي اڳي 000 هيڪٽرن تي پکڙيل
هئا، سي هاڻي رڳو 000 هيڪٽرن تائين محدود رهجي ويا آهن. ساڳيءَ
ريت جهينگي ۽ ٻلي جو نسل پڻ خطري ۾ آهي ۽ ان ڪري نازڪ مرحلي
مان گذري رهيو آهي جو سندن جياپو سمنڊ جي ڪاري پاڻي ۽ سنڌو درياءَ
جي مٺي پاڻيءَ جي ميلاپ تي دارومدار رکي ٿو.

توهان اهڙي صفحي جو ٻنڌڻو وٺي هتي پهتا آهيو، جيڪو اڃا وجود نه
ٿو رکي. اهڙو صفحو جوڙڻ لاءِ هيٺين باڪس ۾ ٽائپ ڪرڻ شروع ڪريو
(امدادِي صفحو ڏسندا). جي توهان هتي غلطيءَ ۾ اچي ويا آهيو ته
رڳو پنهنجي جهانگوءَ جو back بٽن ڪلڪ ڪندا.

خبردار: توهان لاءِ اڻ ٿيل ناهيو. هن صفحي جي سوانح ۾ توهان جو
آءُ پي پتو درج ڪيو ويندو.

سنت، جنهن جو صحيح اچار ”سندو“ آهي، سو شروعاتي طرح انهيءَ
نديءَ جو نالو آهي، جيڪا الهندن ملڪن ۾ ”انڊس“ (Indus) جي نالي
سان سڃاتي وڃي ٿي. اهو غلط اچار انهيءَ ڪري قائم رهيو، جو اهو
سڪندر اعظم جي ساٿين سندس ڪاهن جي تذڪرن ۾، ڪتب آندو هو، ۽
اهو پوءِ عام استعمال ۾ اچي ويو. مشرقي اچارن ۾ اهڙي ڦير ٿيڻ واقع
ٿيندي رهندي آهي. حضرت عيسيٰ عليه السلام کان هڪ صدي پوءِ
جوڙيل هڪ ڪتاب ۾ ”سنٿاس“ (Sinthos) نالو آيل آهي، جيڪو اصل ۾
ڪجهه وڌيڪ قريب آهي. بعد ۾ ”سنت“ جو نالو انهي ملڪ تي پيو،
جنهن کي سندو نديءَ جو هيٺيون وهڪرو رجائي ٿو، يعني اهو ملڪ
انهن ڏاني ندين جي سنگم کان هيٺ تي آهي، جن جي گڏيل نالي تي ۽
ان کان مٿي واري ملڪ کي ”پنجاب“ سڏيو ويو، جنهن منجهان اُهي
وهيون ٿي. اها ٻالهه بلڪل مناسب آهي، جو سنت جي سرزمين درياھ
شاهه جي نالي پٺيان سڏجي، جو ان کي سرجيو ئي درياھ شاهه آهي.
ان سموري ڏيهه کي، جيڪو ڊيگهه ۾ سوين ميل ۽ ويڪر ۾ سو ميلن
تائين آهي، سندوءَ جي پاڻي ڪٿو ڪٿو ڪري آئي تهه مٿان تهه رکي جوڙيو
۽ ٿانڪو ڪيو آهي. جنهن پٺيءَ کي اڄ اسان جا پير لتاڙين ٿا، سا اُها
ساڳي پٺي آهي، جنهن کي موهن جي دڙي وارا ۽ سندن وڏا لتاڙيندا

هئا: يعني سنڌوءَ جو لوڙهي آندل لُٽ، جنهن کي گرميءَ، پاڻيءَ ۽ ساوڪ جي تاثير ستاري سنواري، هڪ سنئين سڌي ميدان جي شڪل ۾ ماڻھو جي چيڙن تائين ائين پٽاري ڇڏيو آهي، جن ته ان جو ڪو ڇيهه ئي نه هجي فرق رڳو ايترو آهي ته جنهن ڌرتيءَ کان هو واقف هئا، تنهن جو مٿاڇرو کي پنجاهه صديون اڳ اڄوڪي مٿاڇري کان ڪجهه فٽ هيٺ هو ۽ ان جو سمنڊ سان ميل پ اڄوڪي هنڌ کان ڪافي اندر ٿي ٿيو، باقي ان جي مٿاڇري جو مهانڊو، ان جا هڪ يا ٻئي پاسي ان لڪا ڏهه اڄوڪي ڇٽي ۽ بلڪل واضع مهانڊي کان ٿي سگهي ٿو ته ڪجهه ڦريل هجن. پراڻو فرق به خالي اکين سان ڏسي نه سگهيو. سنڌ جي ان ميدان جي وڌيڪ باريڪ جانچ ڪبي، پر پهريائين ڀر وارين سرزمين تي نظر ڦيرائي وٺون.

سنڌوءَ جي ويڪريءَ ماڻھو جي ڪاٻي پاسي، يعني اوڀر کان، هندستان جو وسيع ريگستان، ٿر، آهي. جنهن ۾ ڏهيتو ٿي سوء ميل سڄ ئي سڄ آهي ۽ جيڪو هري هري چڙهندو، وڃي ابو ٽڪريءَ ۽ اوالي ٽڪرن تي ڪٽي ٿو. جمرائو جي منڍ واريءَ ويڪرائي ڦاڪ جي ڏکڻ کان ويندي ڪڇ جي رڻ تائين ٻنهي علائقن جي وچ وارو ٽڪرائي واضع ۽ چٽو آهي، جيئن سمنڊ جو ڪپر- واريءَ جا دڙا ائين اوجھو نروار ٿين ٿا، جيئن ڪنهن سڌي سنواري ميدان ۾ چپن جون قطارون، پريان اتر ۾، واريءَ جون پٽون ڪڇي ۾ گهڙي اچن ٿيون، ۽ سنڌوءَ جي لپٽ وارياسي علائقي ۾ ڪافي اندر تائين هلي وڃي ٿي. اهڙيءَ طرح، انهن ٻنهي ٽڪرن جي وچ ۾، جيڪي طبعي لحاظ کان مختلف ڳول منڍ وارا آهن، اصل ويڇو گهڻي ڀاڱي ميسارجيو وڃي. ائين ڪئي چئجي ته ٿلهي ليڪي، ڪڇي کان ٿر جو ويڇو هن علائقي ۾ ڪجهه وڌيڪ اوڀر ڏانهن آهي. ڏاکڻي ۽ اترئين ڀاڱي ۾ وارياسي جي سنڌي جو هيءَ فرق ڏکڻ- اولهه جي

چوماسي جي ٻل نبل ۽ گهاٽي واديءَ جي ڪري ڦرندو گهرندو رهي ٿو. ساڄي يا اُلهندي پاسي کان اصل سنڌ جون حدون انهن ڪڙالين ماڻرين جي ڇيڙي جي سنوت ۾ نظر اينديون، جيڪي بلوچستان جي اندر ڦلهجي ويندڙ ٽاڪرو علائقي تائين هليون وڃن ٿيون. پرحقيقت ۾ ان مٿانهين پٽ سان هڪدم لڳولڳ زمين ٽڪرين تان وهي آيل ٿي منجهان ٺهيل آهي. اها سنڌوءَ جي ٿٽ کان بلڪل نرالي ٿئي ٿي. اهو تر جنهن کي مڪاني طرح ”گاڇو“ سڏيو وڃي ٿو ۽ گهڻي ڀاڱي سوڙهو آهي، سو سلیمان جبل ۽ ٻوٽن لڳ کان ڏکڻ طرف ويندڙ جبلن جي وچ ۾، ڊيگهه ۾ وڌندي، ڪيترن هزارين چورس ميلن جو علائقو ٺاهي ٿو. ان جو جيڪو ڀاڱو سنڌوءَ واري ڪڇي کي ويجهي ۾ ويجهو آهي، سو چيڪي مٽيءَ جهڙيءَ مٽيءَ جو تراڪڙو بيابان آهي، جتي سبزو ۽ ساوڪ نه هئڻ جي برابر آهن. اهو بيابان هڪ قدرتي روڪ آهي — اهڙي ئي اڏول، جهڙا اُهي جبل، جيڪي ان طرف جون ٻيون حدون ٺاهين ٿا. ان بيابان جي ڪري ئي ڪڇيءَ جو هيءَ علائقو گهڻو ڪري سياسي طرح ڏکڻ اوڀر وارين ايراضين جي بدران اُتر وارين ايراضين سان لاڳاپيل سمجهيو رهيو آهي. سنڌ جي ڪڇي جي اولهه ۾ جيڪو جابلو ٽڪرو آهي، سو بيهڪ ۾ اوڀر واري ريگستاني ٽڪري سان عجيب مشابهت رکي ٿو. پراڻي ترتيب سان: يعني اترين ڀاڱو ڪڇيءَ جي ڇيڙي کان ويندي منڇر تائين بظاهر ان پڳل ڪوٽ ٺاهي ٿو، جڏهن ته منڇر کان ڏکڻ طرف ڌار ڌار ٽاڪرو ڇپر نظر ايندا، جن جي وچ ۾ سڏين پٽ جون ايراضيون آهن، ۽ سمورو تر ڏکڻ ڏانهن هلندي، هوريان هوريان وڌيڪ ۾ وڌندو ۽ اُچائيءَ ۾ گهٽبو وڃي ٿو ۽ اولهه پاسي ڪا ظاهري حد ٺاهيندو نظر نٿو اچي. اُنهيءَ پاسي وڌندي، حب ندي ۽ ڪي ننڍيون ٽڪريون اُڪري، اسين لس جي ميدان ۾ پهچون ٿا، جيڪو سمنڊ جي ڪپ کان سائڪو ميل اُتر طرف

هليو وڃي ٿو ۽ جنهن جي وڌ ۾ وڌ ويڪر انهيءَ مفاصلي جي اڌ جيتري ٿيندي. اهو ميدان پورالي نديءَ ۽ ڪن ننڍين نين جي آندل لت منجهان جڙيو آهي. ۽ مٿي ڄاڻيل ڪڇيءَ جي ميدان وانگر، جنهن سان اهو گهڻي مشابهت رکي ٿو، گڏهن گڏهن سياسي طرح سنڌ سان لاڳاپيل پر گهڻو ڪري ان کان ڌار رهيو آهي. هيءُ انهن علائقن جو مختصر بيان آهي، جن جون گڏهن ننڍيون گڏهن وڏيون ايراضيون ان سر زمين سان شامل رهيو آهن، جنهن کي سياسي طور ”سنڌ“ جي نالي سان ياد ڪيو وڃي ٿو. ائين چئي سگهجي ٿو ته، طبعي لحاظ کان سنڌ جي اوڀر وارا وارياسا پٽ راجپوتانا جو ۽ اولهه وارا ننڍا ٽڪر بلوچستان جو حصو آهن. تحقيق، الهندي ڪوهستان يعني ڪاڇي جا ۽ اڀرندي ريگستان يعني ٿر جا رهواسي ”سنڌ ڏي هلڻ“ جي ڳالهه ڪندا آهن: هنن وٽ سنڌ جي معنيٰ اهائي اصل واري آهي، يعني اها سر زمين، جنهن کي سنڌو نديءَ ٺاهيو ۽ سدا تائيو آهي. اڄ جيڪو پرڳڻو ان نالي سان اسان جي سامهون آهي، تنهن جي بيهڪ 27 ڊگريون 30 منٽ ۽ 23 ڊگريون 35 منٽ اتر وڪرائي ڦاڪ ۽ 66 ڊگريون 42 منٽ ۽ 71 ڊگريون 10 منٽ اوڀر ڊگهائي ڦاڪ جي وچ ۾ آهي. شروع شروع ۾ جيڪي انگريز سنڌ ۾ آيا هئا، تن کي ان کي ”ننڍو مصر“ سڏيو هو. جيتوڻيڪ هاڻ اسان کي ان تشبيهه تي منيان لڳي سگهي ٿي، ڇو ته سنڌ تهذيب کي مصر کان عمر ۾ ايترو ننڍو سمجهيو ٿي ويو، تڏهن به نيٺ ۽ سنڌوءَ جي هيٺانهين ماڻهن جي وچ ۾ حيرت جهڙي مشابهت آهي: ٻنهي ۾ ساڳيا ئي ٿي پوو-وڇوٽ ٽڪرا- ٻٽ ٽڪر، ڪڇو ۽ وارياسو- ساڳيءَ ترتيب ۾ ساڄي کان کاٻي ڏسڻ ۾ اچن ٿا. ٻنهي ۾ وچ واريءَ ماڻهيءَ جي زرخيزيءَ جو دارومدار برسات تي نه پر سالياني ٻوڏ تي آهي. آبهوا ۽ زمين جي خيال کان ٻنهي ملڪن اندر نباتات ۽ حيوانات جي جيتري هڪجهڙائي آهي،

تیترو فرق ناهي. ګو سنڌ واسي موټر رستي سوئيز کان قاهري ۽ اتان نيل ډيلٽا جو ڪجهه ڀاڱو ٽاڙي، لڀيا جي ريگستان اندر ويندو، ته کيس منزل بمنزل ايتري مشابهت ڏسڻ ۾ ايندي، جو هو سمجهندو ته ريل تي ڪراچيءَ کان حيدرآباد رستي مارواڙ پيو وڃان. البت کيس نيل ډيلٽا کان مٿي وارو تر سنڌو ماٿريءَ جي ڀيٽ ۾ ڪجهه سوڙهو لڳندو: ۽ حقيقت به اهائي آهي. حيدرآباد جي ويڪرائي ڦاڪ کان مٿي ٽن سون ميلن تائين درياھ سان ڳوٺي ڪنڊ ٺاهيندي، ڪيتريون به ماڻھو ڪيئون، ته ڪٿي به سنڌو ماٿريءَ جي ويڪر سٺ ميلن کان گهٽ نه ملندي.

اباسين سبڙاب د ڪونر وٽيت د وٽپور ولسوالۍ په يوه روشن فکړه پښتنه کورنۍ کې له نن نه ۲۵ کاله مخکې دې نړۍ ته سترگې پرانيستي. کله چې افغانان جگړو وځپل او دې ته يې اړ کړل؛ خو د سر پنا لپاره له هېواده بهر لاړ شي، د سبڙاب پلار هم دې ته اړ شو چې ګاونډي هېواد پاکستان ته کډه وکړي. د ورکټوب خاپوړې يې يې هلته وکړې او له هغې وروسته، يې پلار د يو ښه را تګونکي د جوړولو په خاطر په يو ښونځي کې ورته داخله واخيسته. کله چې د ښونځي له لومړي پړاوه ووت يعني د منځني ښونځي يې پيل شو، ورسره يې په ښونځي کې د معارف پېژندې، ستاينې، او داسې نورې ترانې، نعتونه او د نورو شاعرانو شعرونه به يې د سټيج په سرويلې. کله نا کله به يې د سټيج نطاقي هم کوله، چې د ښې کارکردګي له امله يې ښوونکوي د يو تکړه او با استعداد شاعر په سترگو ورته کتل. د ورځو په تېرېدو سره اباسين سبڙاب په د ترانې په ګروپ کې ۀ پرمختګ وکړ، د ترانې سرتيم او له هغې وروسته د ټول سټيج کنټرولونکي او جوړونکي شو. له هغه وخته يې دې شعر له لوستلو سره ډېره مينه پېدا شوه، د ډېرو ښاغلو شاعرانو شعرونه به يې لوستل او خوند به يې ترې اخيسته. په همدې ترتيب يې ښونځي تر

دولسم ټولگي پورې ورساوه او د فراغت سند يې تر لاسه کړ. کله چې
 بېرته خپل گران هېواد افغانستان ته را ستانه شول، د پخوا په څېر يې
 له شعر او شاعري سره مينه وه، د سندرو اورېدلو ته به يې هم ډېر
 وخت ورکاوه. د وخت په تېرېدو سره يې په رسنيو کې کار پيل کړ. د نورو
 کارنو ترڅنگ يې ځينې تفريحي خپرونې او ورسره يې د شعرونو په
 ديکټومه کولو کې هم ونډه اخيسته. د شعر په ديکټومه کولو کې ډېره
 ښه وړتيا لري، خدای ج ورته د ښې څېرې سره ښکلې ځواني او ښکلې
 اواز هم ورکړی، چې د اواز او ليدلو مينه والو يې خورا زيات دي. له
 همدې ځايه وو چې د شعر او شاعري ډگر ته يې را ودانگل، ډېرې
 شعرونه او غزلې يې وليکلې، خو په وينا يې زړه يې پرې اوبه نه دي
 خښلي، څو يې د کتاب چاپلو لپاره انتخاب کړي. خو اراده لري چې په
 راتلونکي کې به ضرور چاپ شوي اثار ولري، يوازې دومره وخت پاتې
 چې خپل شعرونه د شعر په ټگر کې وتلي او تل شاعرانو او استادانو ته
 وښايي. د هغوې د خوښې مطابق به انتخاب کوي، لوستونکو او مينه
 والو ته به يې وړاندې کوي. د ټلويزيون په پرده ډېر ځله د شعر په
 ديکټومه کولو، او نورو تفريحي خپرونو په وړاندې کولو سره ليدل شوی.
 له اکت کارې سره يې ځانگړې مينه وه، چې دې مينې او علاقې تر دې را
 ورساوه، چې بايد په راتلونکي کې په فلمونو او ډرامو کې هم کار پيل
 کړي، او فعاله ونډه پکې واخلي. له فلمي ستورو او د هغوې له حرکتونو
 سره يې زړه پورې توب خورا زيات وو. همېشه به يې هڅه کوله له ځانه
 سره داسې اکتونه وکړي، څو په دې مطمئن شي، چې کولای شي په
 فلمونو او ډرامو کې هم کار وکړي، ليدونکو او ننداره کونکو ته ځان د يو
 تکړه اکت په بڼه رو وپېژني نه يوازې فلمونو او سريالونو سره مينه يې
 وه ورسره د روانو حالاتو انځورونو هم دې ته و هاخواوه، چې با لخره د

فلمي حرکاتو په لوبولو سره هېوادوالو ته د وخت انځورنه روښانه کړي او د خلاصې لارې چارې يې ورته په گوته کړي. سېلاب له دې وروسته په پېښور کې د په دوه ډرامو کې کار وکړ، دا چې د کار کولو او شوتېنگ پايلې يې تر ډېره ورته مثبتې وې. د ليدونکو لخوا ورته د ستاينې صحنه څرگنده شوه، ښه به جوړت سره يې وويل چې زه به نور د فلم په جوړولو کې هېڅ ځنډ نه کوم. د ملاله او سوره په نامه يې په دوه تلويزيوني سريالونو کې کار کړی، په ليدو يې په مينه والو کې خورا زيات والې را غلې. له دې وروسته يې د ښه کار په پايله دا ورته څرگنده شوه چې اوس کولای شي په هر ډول فلم کې هره صحنه چې ورک ول کېږي په برياليتوب سره يې تر سره کړي، نه يوازې دا چې په سمه توگه به يې ترسره کړي وي. ورسره به د مينه والو لخوا ډېر وستايل شي. اباسين سېلاب وايي تر اوسه د افغانستان د سينمايي فلمونو لپاره هېڅ کار نه دی شوې، سېلاب هيله لري خو په را تګونکي کې د خپل هېواد سينما ته هم پام وکړي، خو د نور هېوادونو په شان زموږ د فلم هنر هم وده وکړي. اباسين سېلاب چې غواړي يو تکړه او مشهور فلمي ستوری شي، د تلويزيوني سريالونو سره زياته علاقه لري چې پکې ولوبېږي. په سينمايي فلمونو کې لوبېدل خو ورته د خوب رېښتيا کېدل ښکاري او هڅه کوي، خو په هر قېمت چې وي په سينمايي فلم کې د يو غوره اګتر په بڼه کار وکړي. په را تګونکي نژدې وخت کې به په دې وتوانېږي چې د افغانستان لپاره هم سينمايي فلمونه جوړ کړي. سېلاب په دې هڅه کې دی چې څنگه وکولای شي، د افغانستان سينما ته وده ورکړي. او په را تګونکي کې په افغانستان کې د ښه سينمايي فلمونو ننداره کول پيل او ډېر مينه والو را پيدا کړي. د نومړي د خوښې فلموي ستوري په هندي فلمونو کې شارو خان او په پښتو فلمونو کې، جهانګير خان په گوته کوي.

د هغوی ټول اکتونه ورته په زړه پورې دي. کله یې چې نوی فلم را شي د دوی په خاطر یې ضرور گوري. خوند او پند ترې اخلي. او کولای شي په ډېر کم وخت حتی په یوځل لیدو هم د دوی تقلید له ځانه سره وکړي. خو اباسین سېلاب وایي. دا یې یو لوی ارمان دی چې په فلمي نړۍ کې د ستوري په شان وځلېږي او مینه وال یې د اوس په پرتله څه زیات شي. ورسره د تمثیل په بارک کې هم ډېره خوشبینې ښیي او وایي: که وشول په را تګونکي وخت کې به د خپل تمثیل کولوو ته څه ډېر وخت وکړي. سېلاب اوس په شمشاد تګويزیون کې ځینې تفرحي خپرونې په مخ وړي. چې زیاته برخه یې په کې د تمثیل کول دي. او دی هم له تمثیل کولو سره ډېره مینه لري. د داسې تمثیل کولو وړتیا لري چې ډېرې تمثیل کونکي او د د تمثیل مینه وال به یې ځای و نه نیسي. په اوس وختو کې یې ډېر وخت تمثیل ته ورکړی. نه یوازې تمثیل او فلم جوړلو سره مینه او علاقه لري. ورسره د ګڼ شمېر شاعرانو ښکلي نظمونه غزلې او شعرونه هم دېکلو مه کوي. چې په دې سره یې څه د اواز مینه والو په څو برابره زیات شوي. تل هڅه کوي داسې انتخاب وکړي. چې له احساس ډک پیغام ولري. تر ډېره یې خلک خوښ کړي. لومړۍ پرې د ده او بیا د اورېدونکو او مینه والو زړه پرې اوبه وڅښي. د شعر په ټوله مانا، ترڅ او ډیزاین غور کوي. ښه په شوق یې له ځانه سره په څو څو ځله تکراروي. کله چې په دې وپوهېږي چې اوس یې اورېدونکي د زړه له تکه خوښوي. یو ډول اثر پرې کولای شي. مخکې له دې چې انتخاب یې کړي. له هغه شاعرانو ملګرو سره پرې مشورې کوي. چې په شعر او شعاري ډېر ښه پوهېږي. د هغوی په انتخاب او بیا یې د ویلو ترڅ په خپله رونه برابروي. په داسې انداز یې وایي لکه څرنگه چې د شعر له لوستلو سره ښایي. ډېر زیات شعرونه یې دېکلو مه کړي. چې اختر په نامه دېکلو مه

کړی شوی شعري ډبر زړه جزیونکی، او د دې د بڼې وړتیا ثابونکی دی. د دې شعر دېکټومې په مینه والو او اورېدونکو څه بیل شان اغېز وکړ. ډبرېو خلکو د یو رېښتني صحنې لیدل انځورول، او خورا مینه یې ورسره پېده کړه. دېته ورته ډبر نور شعرونه یې هم په ډبر لوړ او مناسب انداز سره دېکټومه کړي، چې د هر یو خوند یې د یو بل په پرتله زیات دی. د خلکو په زړونو کې یې ځای نیولی او د بیا ځل اورېدو لېوالتیا یې ښيي. همدا دی چې ډبرې شاعران د افغانستان جنگ له اباسین نه مشر گڼي او بیا وايي چې: دی په ښه طریقه کولای شي، د تېرو بډامنو وختونو انځورونه مینه والو ته په شه شان سره وړاندې کړي، دا ورته وښايي چې دغې ناخوالو افغانان څنگه کړوي، ورسره دا هم ورته ښايي، چې څنگه کولای شو دې جنگ جگړو ته د پای ټکی کېږدو، او سوله را ولي. لکه مخکې چې مو یادونه وکړه، اباسین سېلاب هم فلمي ستوری دی ورسره یو تکړه سندرعاري هم دی، د سندرو ویلو پوره وړتیا لري؛ خو دا چې تر اوسه یې ډبرې کمې سندرې ويلي، علت یې د وخت نشتوالو ښي. دا چې په رسنيو کې هم کار کوي ورسره شاعر او دېکټومه کونکی هم دی، نه شي کولای په یو وخت کې ټول کارونه سرته ورسوي، که څه هم محکومیت به یې ورته جوړ کړی وي. خو وايي چې د رسمي چارو د زیاتېدو له امله د سندرو ویلو ته لاس رسی نه شي کولای. ځوان شاعر طاهر شرر صاڼی یو ښکلې غزل یې په خپل خوږ اواز او د موسیقۍ په ساز او سرور سره، پوښلي اورېدونکو ته وړاندې کړه. د سندرو په هنر کې همدا سندره وه چې سېلاب یې په یو ستر شهرت ونازاوه. دا غزل چې شرر صیب: په کوم انداز لیکلی او څه انځور یې پکې نغښتي، سېلاب بیا اورېدونکو ته داسې روښان کړی، چې په هماغه انداز چې شاعر به غوښتل زمزمه کړی. چې مطالعه یې داسې ده، ځواني دې رانه وخوړه

ئۈنگە خۋانىمىرگە غىم غوندى رېيى مې رىنگە بىنگە خۋانىمىرگە كە چى
 خىكو دا سىندىرە واورىدە پە زىرە كې يې د اباسىن سېلاب د دې ھىر د
 پىرمختىگ لپارە ھېلې زىياتى شوې. داسى را تۈنگى يې ورتە انتخاباۋە چى
 نومۇرى بە پە دېرۈ سىندىر غارۋ كې د غورە سىندىر غارى لىقب خىل كرى.
 شاعىران او ھىر مىندان يې د دې لومۇرى قىدم پە اخىستۈ ۋاد وركوي. كە
 دى ە د خىل دې ھىر تە وخت وركرى. بې لە شىكە چى ھىر بە يې ۋدە
 كوي. پىرمختىگ بە كوي. او خىلو اھدافو تە پە دېرۈرۈرسىرى. ھىخە خوب
 چى پې د دې ھىر پە ارە لىدى ۋى. تر دېرە بە يې تەبىر تە ورنىدې شى.
 حتى پورە بە شى. اباسىن سېلاب ۲۵ كالىە ھىر لرى. اوس ە نوى خۋان
 دى. ۋادە يې نە دى كرى: خو بىا ھىم پە خىل ھىر كې د پىرمختىگ لپارە
 يې پلار او ورونە ۋادىگىرنە وركوي او تشۋىقوي يې.

نەۋرۇز مىللىتىمىزنىڭ ئېسىل ئەنئەنىۋى بايرىمى، تەبىئەت بايرىمى،
 ئەمگەك بايرىمى، تەنھەرىكەت بايرىمى، ئەدەبىيات - سەنئەت بايرىمى
 قاتارلىق كۆپ مەنبەلىك مەدەنىيەت بايرىمى بولۇش سۈپىتى بىلەن،
 ئەڭ قەدىمىي ئىجتىمائىي مەدەنىيەت ھادىسىسى ھېسابلىنىدۇ. ئۇ
 دۇنيادا مىلادى. قۇربان ھېيت، چاغان قاتارىدا سانلىدىغان تۆت چوڭ
 بايرامنىڭ بىرىدۇر.

نەۋرۇز بايرىمىنىڭ ئىران ۋە تۇران دىيارلىرىدا يېڭى يىل بايرىمى
 سۈپىتىدە ئۆتكۈزۈلۈۋاتقىنىغا 2600 يىلدىن ئاشقان بولۇپ، بۇ
 بايرامنى ئۆتكۈزىدىغان مىللەتلەرنىڭ نوپۇسى ھازىر 400 مىليوندىن
 ئاشىدۇ. نورۇز بايرىمى ئۆتكۈزىدىغان مىللەتلەردە شەكىللەنگەن نورۇز
 مەدەنىيىتى ئاشۇ مىللەتلەرنىڭ ماددىي مەدەنىيلىك بىلەن مەنىۋى
 مەدەنىيلىكىنىڭ تەرەققىياتىغا تۈرتكە بولۇپ كەلمەكتە.

ئېلىمىزدا قەدىمىي ۋە ئەنئەنىۋى مىللىي بايراملارنىڭ بىرى بولغان
نورۇز بايرىمىنى ئۆتكۈزۈش ئۇيغۇر، قازاق، قىرغىز، ئۆزبېك، تاتار،
تاجىك قاتارلىق قەدىمىي مىللەتلەرگە ئورتاق تۇر.

ئەجدادلىرىمىز قۇياش ئېتىقادچىلىقى دەۋرىدە، «قۇياش ھارۋىدا
ئولتۇرغان ئىلاھ. بىزگە كۆرۈنىدىغىنى ھارۋىنىڭ چاقى. ئىلاھ
كۈندۈزى ئاسماندا مېڭىپ يەرنى يورۇتسا، كېچىسى يەرنىڭ تېگى بىلەن
يەرنىڭ يەنە بىر چېتىگە ئۆتىدۇ. ئۇ يەرتېگىدىن ئۆتكۈچە جىن -
ئالۋاستىلار بىلەن ئېلىشىپ، جەڭ قىلىدۇ» دېگەن ئەپسانىگە
ئىشەنگەن ۋە كېچىسى گۈلخان يېقىپ، قۇياشنىڭ كۆتۈرۈلۈشىنى
تىلەپ گۈلخاننى دائىرە قىلىپ ئۇسسۇل ئويناپ، ئىبادەت قىلغان.
كېيىن ئىبادەت ۋاقتىنى تەدرىجىي قىسقارتىپ، 3 - ئاينىڭ 21 - كۈنى،
يەنى كېچە بىلەن كۈندۈز تەڭلىشىدىغان كۈنگە توغرىلىغان. شۇنىڭ
بىلەن، ئەنئەنىۋى نورۇز بايرىمى شەكىللەنگەن.

نەۋرۇز يېڭى يىل بايرىمىدۇر. ئەجدادلىرىمىز نورۇزنى قۇتۇق كۈن،
دەپ بىلىپ، زور تەنتەنە بىلەن ئۆتكۈزۈشكە ئادەتلەنگەن. نورۇزنىڭ
كىرىش ۋاقتى شەمسىيە كالىپندارى بويىچە يىل ئاخىرلىشىپ، يېڭى يىل
كىرگەن كۈنگە، مىلادى كالىپندارى بويىچە 3 - ئاينىڭ 21 - كۈنى، يەنى،
كۈن بىلەن تۈن تەڭلەشكەن كۈنگە توغرا كېلىدۇ. شۇڭا، ئەجدادلىرىمىز
بۇ كۈننى يىل بېشى قىلىپ تاللاپ، ئۇنىڭغا نورۇز (يېڭى كۈن، يىل
يېڭىلانغان كۈن)، دەپ ئات قويغان.

نەۋرۇز ئەنئەنە بايرىمىدۇر. كىشىلەر باھار پەسلىگە ئۆلىشىپ، ئوۋغا
چىقىش، مال - ۋارانلىرىنى كۆكلەمگە كۆچۈرۈش، تېرىقچىلىققا
كىرىشىشتىن ئاۋۋال ئىش - ئوقىتىگە ئوڭۇشلۇق، بەرىكەت، تۇرمۇشىغا

ئاسايىشلىق، بەخت تىلەپ بۇ بايرامنى تەنتەنىلىك ئۆتكۈزۈشكە
ئادەتكەنگەن.

نەۋرۇز تەبىئەت ۋە گۈزەللىك بايرىمىدۇر. بۇ تەبىئەت قىشلىق
ئۇيقۇسىدىن ئويغىنىپ جانلىنىشقا باشلىغان، ئەگىز سۈيى ئېقىپ تاغ
- ئېدىرە، دەل - دەرەخلەر كۆكرىشكە باشلىغان، كىشىلەرگە يېڭى
ھاياتلىق ئۈمىد بەخش ئېتىلىگەن مەزگىلدۇر. شۇڭا، نورۇز بايرىمى
ئۆتكۈزىدىغان مىللەتلەردە تەبىئەتتىن زوقلىنىش، تەبىئەتنى سۆيۈش،
تەبىئەتنى گۈزەللەشتۈرۈش ئۈچۈن ئەتىيازلىق كۆچەت تىكىپ ئورمان
بىنا قىلىش ئادىتى شەكىللەنگەن.

نەۋرۇز ئەمگەك بايرىمىدۇر. نورۇزدا ئاۋام سەپەرۋەر قىلىنىپ، ئېتىز -
ئېرىقلار، باغلار، يوللار، ھوياد - ئاراملار تۈزەشتۈرۈلىدۇ، ئەتىيازلىق
تېرىلغۇغا تۇتۇش قىلىنىپ، ئىشلەپچىقىرىش ئەمگىكى ئەۋجىگە
چىقىدۇ.

نەۋرۇز تەنھەرىكەت بايرىمىدۇر. نورۇز كۈنى كەڭرى مەيدانلاردا
پەلۋانلار چېلىشىشقا چۈشۈپ، ئۆزلىرىنىڭ باتۇرلۇقى ۋە مەردلىكىنى
سىنىسا، دالىلداردا چەۋەندازلار بەيگە، ئوغلاق تارتىشىشقا چۈشۈپ،
ئۇچقۇر ئاتلىرىنى كۆز - كۆز قىلىشىدۇ؛ دارۋازلار مۇئەللىققە تارتىلغان
دارغا چىقىپ، ماھارەت كۆرسەتسە، باقمىچىلار ياكى يۇرت كائىناتلىرى
قوچقار، خوراز ۋە كەكلىك سوقۇشتۇرۇش، ئىت تالاشتۇرۇش قاتارلىق
جاندارلار ئويۇنلىرىنى ئويۇشتۇرۇپ، ئاۋامنىڭ كۆڭلىنى ئاچىدۇ.

نورۇز ئەدەبىيات - سەنئەت بايرىمىدۇر. نورۇز كۈنى يەنئە ياشتىن
يەتمىش ياشقىچە بولغانلارنىڭ ھەممىسى بايراملىق كىيىملىرىنى
كىيىشىپ، يۇرت - مەھەللە بويىچە قوزغىلىپ، مەنزىرىلىك جايلاردا

نورۇزغا ئاتاپ تەييارلىغان ھەرخىل ئويۇنلارنى ئوينىدى. شائىرلار
نورۇزنامىلەرنى ئوقۇشۇپ، مۇتالىئە قىلىشىدۇ. ئەلنەغمىچىلەر «ئون
ئىككى مۇقام» كۈيلىرى، خەلق ناخشىلىرىنى ياڭرىتىپ، سەھرا -
دالىنى بايرام خۇشاللىقىغا چۆمدۈرىدۇ. بۇنداق چاغلاردا ئۇسسۇل
ئوينىلايدىغانلىكى ئادەم بەس - بەستە ئۇسسۇلغا چۈشۈپ،
سورۇننىڭ كەيپىياتىنى ئەۋجىگە كۆتۈرىدۇ.

بۈگۈنكى كۈندە نورۇز ئامان - ئېسەنلىكىنى، سالاھىيەتلىكىنى،
مەمۇرىيلىق، ئاسايىشلىقنى، ئىناقلىق، ئۆملۈكنى تەشەببۇس
قىلىدىغان، ماھىرچە ۋەندازلارنى، ئىلھامى قايناپ تۇرىدىغان شائىر -
قوشاقچىلارنى تاللايدىغان، باھالەيدىغان، ناخشا - مۇزىكا، ئۇسسۇل ۋە
قىزىقچىلىقلار بىلەن كۆڭۈل ئاچىدىغان، يېڭىلىقلارنى كۆرەك
قىلىدىغان، مۇقىملىقنى قوغداپ، ۋەتەنپەرۋەرلىكىنى ئۇرغىتىدىغان،
كىشىلەرنى ئىلىم - مەرىپەتكە ئۈندەپ، ئىناق جەمئىيەت بەرپا
قىلىشقا يېتەكلەيدىغان، يىل بېشىدا خۇشاللىق بىلەن كۈچ - ئىلھام
توپلاپ، ئىشقا پۇختا ئاتىلىدىغان خاسىيەتلىك كۈن بولۇپ قالدى.
ئەنئەنىلەردىن قارىغاندا، بۇ بايرامنىڭ ۋاقتى ئىككى ھەپتە، يەنى، 15
كۈن قىلىپ بەلگىلەنگەن. ھازىر كۆپرەك رايونلاردا ئۈچ كۈن ھېسابدا
ئۆتكۈزۈلۈۋاتىدۇ.

19 - ئەسىردىنلا ياۋروپا ئالىملىرى تەرىپىدىن "يىپەك يولى" دەپ
ئاتىلىشقا باشلىغان. ھازىر شۇنداق دەپ ئاتىلىش ئادەتكە ئايلانغان،
قەدىمكى چاغدا ئاسىيا بىلەن ياۋروپا ئارىسىدىكى قۇرۇقلۇق قاتناش
يولى ناھايىتى ئۇزۇن تارىخقا ئىگە. مانا شۇ يول توغرىسىدا قەدىمكى
چاغدىلا جۇڭگو تارىخچىلىرى ۋە يۇنان روما ئالىملىرى مەلۇمات

بەرگەن.

سىماچىيەن (مىلادىدىن 145 - يىل بۇرۇن تۇغۇلغان) "تارىخى خاتىرىلەر" ناملىق ئەسىرىنىڭ "پەرغانە ھەققىدە قىسسە" ۋە سەنگو (مىلادىنىڭ 32 - يىلى تۇغۇلۇپ 92 - يىلى ئۆلگەن) "خەن سۇلالىسى يىلنامىسى غەربىي رايون ھەققىدە قىسسە" بابلىرىنى يازغاندا مىلادىدىن ئىككى ئەسىر بۇرۇن غەربىي رايونغا ئىككى قېتىم كېلىپ كەتكەن (مىلادىدىن 130 يىل بىر قېتىم ، مىلادىدىن 115 يىل بۇرۇن بىر قېتىم) مەشھۇر سەيياھ ۋە دىپلومات جاڭ چىيەننىڭ خەن سۇلالىسىنىڭ (مىلادىدىن 207 يىل بۇرۇنقى چاغدىن تارتىپ مىلادىنىڭ 220 - يىلىغىچە ھۆكۈم سۈرگەن) پادىشاھى خەن ۋۇدىغا (مىلادىدىن 140 يىل بۇرۇنقى چاغدىن مىلادىدىن 87 يىل بۇرۇنقى چاغىغىچە پادىشاھ بولغان) غەربىي رايوندىكى دۆلەتلەرنىڭ ئەھۋالى ھەققىدە بەرگەن مەلۇماتىدىن پايدىلانغان. جۇڭگونىڭ ئەنە شۇ قەدىمكى تارىخى يىلنامىلىرىغا ئاساسلانغاندا ، دۇنيانىڭ شەرقىدىن غەربىگە بارىدىغان خەلقئارا قۇرۇقلۇق قاتناش يولى جەنۇبىي ۋە شىمالىي يول دەپ ئىككىگە بۆلۈنىدۇ. قەدىمكى چاغدا شەرقى ئاسىيادىكى ئەڭ چوڭ دۆلەتلەرنىڭ بىرى بولغان جۇڭگونىڭ پايتەختى چاڭئەن (ھازىرقى شىئەن) دىن غەربتىكى روما ئېمپىرىيىسىگە بارىدىغان يول گەنسۇدىكى خېشى كارىدۇرى ئارقىلىق داشاتا (دۇڭخۇاڭ) غا ئېلىپ كېلىدۇ. داشاتادىن غەربكە قاراپ ماڭغاندا ، يول ئىككى ئاچىغا بۆلۈنىدۇ. بۇ ئاچا يولنىڭ بىرى داشاتانىڭ غەربىي شىمالىدىكى لوەن ئارقىلىق لوپنورغا ئۆتۈپ قارا قۇرۇم تىزمىلىرىنى بويلاپ خوتەنگە بارىدۇ. خوتەندىن چىقىپ غەربىي شىمالغا قاراپ ماڭغاندا ياركەندكە بارىدۇ. ئاندىن كېيىن پامىر تاغلىرىدىن ئېشىپ

ئافغانىستاندىكى بەدەخشان ئارقىلىق ئامۇ ۋادىسىغا بارىدۇ. بۇ يەردىن غەربكە قاراپ ماڭغاندا ئىران ، ئىراق ئارقىلىق يۇنانىستانغا بارغىلى بولىدۇ. مانا شۇ يول جەنۇبىي يول دەپ ئاتىلىدۇ.

داشاتادىن غەربكە قاراپ ماڭغاندا ئىككى ئاچىغا بۆلۈنگەن يولنىڭ يەنە بىرى ئوۋەننىڭ شىمالىدىن ئۆتۈپ قۇمۇلغا ئېلىپ بارىدۇ. ئاندىن كېيىن قۇمۇلدىن تۇرپانغا ئۆتۈپ تەڭرىتاغلىرىنىڭ جەنۇبىي تىزمىسىنى بويلاپ غەربكە ماڭغاندا قارا شەھەر ، كۇچار ، ئاقسۇ ئارقىلىق قەشقەرگە بارىدۇ. قەشقەردىن چىقىپ غەربكە ماڭغاندا پامىر تاغلىرىدىن ئېشىپ پەرغانە ، سوغدى ، خارەزمى (ھازىرقى سوۋېت ئىتتىپاقىدىكى ئۆزبېكىستان ئىتتىپاقداش جۇمھۇرىيىتىدە) ئارقىلىق ئالەنلار مەملىكىتىگە (كاسپى دېڭىزىنىڭ غەربىي شىمالىدا) بارىدۇ. ئۇنىڭدىن كېيىن ، جەنۇبقا قاراپ مېڭىپ ئىرانغا ئۆتۈپ غەربكە بۇرۇلۇپ ماڭغاندا مىسۇپوتامىيە (ئىراقتىكى دىجلى ۋە فىرات ۋادىسى) ئارقىلىق يۇنانىستانغا بارىدۇ. بۇ يول - شىمالى يول دەپ ئاتىلىدۇ. مانا شۇ يۇقىرىدا تىلغا ئېلىنغان يوللارنىڭ ئاساسى تۈگۈنلىرى ھونلار دەۋرىدىن تارتىپ (مىلادىدىن بىرنەچچە ئەسىر بۇرۇن) ئۇيغۇرلار ۋە ئۇلارنىڭ قېرىنداشلىرى ياشايدىغان رايونلاردا (تارىم ئويمانلىقى ۋە ئوتتۇرا ئاسىيا ، غەربىي ئاسىيادا) ئىدى. ئوچۇقراق ئېيتقاندا ، ئاسىيانىڭ شەرقىدىكى دۆلەتلەر (چاۋشيەن ، جۇڭگو) بىلەن ياۋرۇپا ئارىسىدىكى مۇناسىۋەتلىرىنى (ئىقتىسادى ، مەدەنىي ، سىياسىي ئالاقىلارنى) باغلايدىغان خەلقئارا سودا يولىغا ھونلار ، تۈركلەر ، ئۇيغۇرلار ھۆكۈمران بولۇپ كەلگەن. خەلقئارا سودا يولىنىڭ ھۆكۈمرانلىقىنى قولغا كەلتۈرۈش ئۈچۈن جۇڭگو بىلەن ھونلار ئارىسىدا ، تۈركلەر بىلەن ئىران ئارىسىدا ، ئۇيغۇرلار بىلەن تىبەت

خانلىقى ئارىسىدا ئۇرۇشلار يۈز بەرگەن.

چۈنكى ئاسىيا بىلەن ياۋرۇپا ئارىسىدىكى قاتناش يولىغا قايسى دۆلەت ھۆكۈمران بولسا شۇ دۆلەت خەلقئارا سودىدىن نۇرغۇن پايدىنى قولغا كىرگۈزگەندىن تاشقىرى ، سىياسى جەھەتتىمۇ ئۆزىنىڭ تەسىرىنى ئاسىيا بىلەن ياۋرۇپاغا ئۆتكۈزۈشتە شۇ خەلقئارا يول ئارقىلىق ئۆز مەقسىتىگە يېتەتتى. يۇنان يازغۇچىلىرى ئاسىيا بىلەن ياۋرۇپا ئارىسىدىكى خەلقئارا قۇرۇقلۇق يولى توغرىسىدا مەلۇمات بېرىشكە ئەھمىيەت بەرگەن. شۇ خەلقئارا يول ئارقىلىق ئەڭ قەدىمكى چاغدىن باشلاپ خوتەننىڭ يىپەك ماللىرى (مىلادىدىن 4 ئەسىر بۇرۇن) ئىچكى ئۆلكىلەردىن چىقىدىغان يىپەك ماللار (مىلادىدىن بىر ئەسىر بۇرۇن) يۇنانىستانغا ، روماغا ئېلىپ بېرىلاتتى. رومالىقلار بارغانسېرى يىپەك ماللارنى ئومۇميۈزلۈك ئىشلىتىدىغان بولدى. شۇ سەۋەبتىن مىلادىنىڭ بىرىنچى ئەسىرىدە ياشىغان يۇنانلىق چوڭ سودىگەر مائىسىنىڭ ئوتتۇرا ئاسىيالىقلاردىن ياللاپ ئالغان سودا گۇماشتىلىرى خەلقئارا سودا يولىنى تەكشۈرۈپ چىققان.

يۇنان يازغۇچىسى مارتىنىۇس (مىلادىنىڭ بىرىنچى ئەسىرىدە ياشىغان) يازغان ئەسىرىدە مائىس ئىگىلىگەن ماتېريالدىن پايدىلىنىپ ئاسىيا بىلەن ياۋرۇپا ئارىسىدىكى خەلقئارا سودا يولىنى تونۇشتۇرغان. يۇناننىڭ مەشھۇر جۇغراپىيە ئالىمى كىلاۋدى پىتولمى (مىلادىنىڭ 2 - ئەسىرىدە ياشىغان) مارتىنىۇس بەرگەن مەلۇماتقا ئاساسلىنىپ ئاسىيا بىلەن ياۋرۇپا ئارىسىدىكى خەلقئارا سودا يولىنى تۆۋەندىكىچە كۆرسەتكەندىكى : پىتولمىنىڭ كۆرسىتىشىچە بۇ يول ئوتتۇرا دېڭىزنىڭ شەرقىي قىرغىقىدىن باشلىنىپ سۈرىيە ، ئىراق (مىسوپوتامىيە

ۋادىسى) ئىران ، ئافغانىستانغا ئېلىپ بارىدۇ. ئۇنىڭدىن كېيىن شىمالغا بۇرۇلۇپ تاش مۇنار (بۇ تاش مۇنار تاغلاردىن ئالەي ۋادىسىغا چىقىش جايىدا بولسا كېرەك) دىن ئۆتۈپ سىرىسلىر ئىل (يۇنانچە سۆز بولۇپ ، يىپەك ئېلى دېگەن بولىدۇ) گە (تارىم ئويمانلىقى) ئېلىپ بارىدۇ. يۇنان ئالىمى پىتولېمىنىڭ مەلۇماتى جۇڭگو تارىخچىلىرىنىڭ "جەنۇبىي يول" دەپ ئاتىغان يولىغا توغرا كېلىدۇ. يۇقىرىدىكى مەلۇماتلار ھونلار دەۋرىدە (مىلادىدىن 240 يىل بۇرۇنقى چاغدىن تارتىپ مىلادىنىڭ 216 - يىلىغىچە داۋام قىلغان) جۇڭگو ۋە يۇنان يازغۇچىلىرىنىڭ بەرگەن مەلۇماتى.

تۈرك خانلىقى دەۋرىدە (مىلادىنىڭ 552 - يىلىدىن 745 - يىلىغىچە) شەرقتىن غەربكە بارىدىغان خەلقئارا سودا يولى توغرىسىدا جۇڭگونىڭ "سۈي سۇۋەلىسى يىلنامىسى ، پېنجۈي ھەققىدە قىسسە" دېمۇ مەلۇمات بېرىلگەن. شۇ يىلنامىغا كۆرە دۇنيانىڭ شەرقىدىن غەربكە بارىدىغان يول ئۈچ تارماقتىن ئىبارەت. بۇ ھەقتە يىلنامىدا مۇنداق مەلۇمات بېرىلگەن :

سۈي سۇۋەلىسى (مىلادىنىڭ 504 - يىلىدىن 612 - يىلىغىچە ھۆكۈم سۈرگەن) نىڭ پادىشاھى ياڭدېنىڭ ۋاقتىدا (مىلادىنىڭ 605 - يىلىدىن 618 - يىلىغىچە) غەربىي رايوندىكى دۆلەتلەرنىڭ سودا ئەلچىلىرىنىڭ كۆپچىلىكى ھازىرقى گەنسۇدىكى چاڭئېنغا كېلىپ جۇڭگو بىلەن سودا ئىشلىرىنى يۈرگۈزگەن. مانا شۇ مۇھىم ئەھۋالنى ھېساپقا ئالغان ياڭدې پېنجۈي ئاتلىق كىشىنى جۇڭگو تەرەپنىڭ سودا ئىشلىرىغا مەسئۇل قىلىپ تەيىن قىلغان. پېنجۈي چاڭئېنغا كەلگەن چەت ئەل سودىگەرلىرى بىلەن بولىدىغان مۇئامىلىدىن پايدىلىنىپ غەربىي

رېيوندىكى (تارمىقىدىن ئالغاندا ئونئۇرا ئاسىيانى ، كەڭ مەنىدىن
 ئالغاندا شەرقىي تۈركىستاندىن تارتىپ ياۋروپاغىچە بولغان جايلارنى
 ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ) دۆلەتلەردە ياشايدىغان خەلقلەرنىڭ ئۆرپ -
 ئادەتلىرى ئۇلارنىڭ دۆلىتىدىكى يوللار ، تاغلار ، دەريالار ، خەتەرلىك
 ئۆتكەنلەر (يول ئۆتكەنلىرى) توغرىسىدا مەمۇرات توپلىغان. پىچۇي
 ئتوپلىغان ماتېرىياللىرىغا ئاساسلىنىپ "غەربىي رايوندىكى
 دۆلەتلەرنىڭ خەرىتىسى" ناملىق ئۈچ جىلدلىق ئەسەر يازغان. مانا
 شۇ ئەسەردە مۇنداق دىيىلگەن : "داشاتادىن غەربكە قاراپ مېڭىپ
 كاسپى دېڭىزىنىڭ بويىغا كىرىشىدە ئۈچ يول بار... بۇ يوللارنىڭ بىرى
 شامالى يول دەپ ئاتىلىدۇ. بۇ يول قۇمۇل ، بارىكۆل ، تۇرالار (ئۇيغۇرلار
 كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ئا) ياشايدىغان جايلار (قۇمۇلنىڭ غەربىدىن تارتىپ
 ئېلى ۋادىسىغىچە بولغان جايلار كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ئا) ئارقىلىق تۈرك
 خانلىقىنىڭ ئوردىسىغا (غەربىي تۈرك خانلىقىنىڭ تەس دەرياسى
 بويىدىكى ئوردىسى كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ئا) ئېلىپ بارىدۇ. ئۇنىڭدىن كېيىن
 غەربكە قاراپ ماڭغاندا چۇ دەرياسىدىن ئۆتۈپ شەرقىي روما
 ئېمپىرىيىسىگە ، كاسپى دېڭىزىنىڭ بويىغا بارىدۇ. يوللارنىڭ يەنە بىرى
 ئونئۇرا يول دەپ ئاتىلىدۇ. بۇ يول - تۇرپان ، قاراشەھەر ، كۇچار ،
 قەشقەر ئارقىلىق ئۆتىدۇ. قەشقەردىن چىقىپ غەربكە قاراپ ماڭغاندا
 پامىر تاغلىرىدىن ئېشىپ پەرغانە ، تاشكەنت ، سەمەرقەنت ، كىيېۋ ،
 بۇخارا ، مەرۋىدىن ئۆتۈپ ئىران ئارقىلىق كاسپى دېڭىزىنىڭ بويىغا
 بارىدۇ. يوللارنىڭ يەنە بىرى جەنۇبىي يول دەپ ئاتىلىدۇ. بۇ يول پىچان
 ، خوتەن ، قاغالىق ، تاشقورغاندىن ئۆتۈپ پامىر تاغلىرىدىن ئېشىپ
 ۋاخان (ئافغانىستاندا) توخارىستان (ئافغانىستان) ، ئىپتىلايت
 (ھازىرقى پاكىستان ، شىمالى ھىندىستان) ، بامىيان (ئافغانىستاندا) ،

كسبود (سەمەرقەنتنىڭ غەربىي شىمالىدا) ئارقىلىق شىمالىي ھىندىستانغا ئېلىپ بارىدۇ. بۇ يەردىن غەربكە قاراپ يۈرگەندە كاسپى دېڭىزىنىڭ بويىغا بارغىلى بولىدۇ. بۇ ئۈچ يول بويىدىكى دۆلەتلەرنىڭ ھەربىرىنىڭ ئۆزلىرى ماڭىدىغان يوللىرى بولۇپ ، شىمالدىن جەنۇبقا قاتنايدۇ..... قۇمۇل ، تۇرپان ، پىچان غەربىي رايونغا بارىدىغان يوللارنىڭ دەۋرىسى بولۇپ ، داشاتا بولسا ناھايىتى مۇھىم ئۆتكەل". پىچۇي تەسۋىرلىگەن يوللار ، تۈرك خانلىقى دەۋرىدىكى (552 - 745) خەلقئارا سودا يوللىرى بولۇپ ، بۇ يوللار غەربدە شەرقىي روما ئېمپىرىيىسىنىڭ پايتەختى كونستانتىنوپول (ھازىرقى ئىستانبۇل) دىن تارتىپ شەرقتە كۈرىيىگىچە (ھازىرقى چاۋشيەنگىچە) بارىدىغان يول ئىدى. پىچۇينىڭ "غەربىي رىيوندا يېڭى دۆلەتلەرنىڭ خەرىتىسى" ناملىق ئەسىرىدە خاتىرىلەنگەن شىمالىي ، ئوتتۇرا ، جەنۇبىي يول دەپ ئاتالغان ئۈچ يولنىڭ ئاساسى ئېنىيىسى ۋە تۈگۈنلىرى بولغان رايونلار (كاسپى دېڭىزىنىڭ شەرقىي ۋە شىمالىي قىرغاقلىرىدىكى جايلار ، ئوتتۇرا ئاسىيا ، ئافغانىستان ، تارىم ئويمانلىقى ، جۇڭغار ئويمانلىقى) تۈرك خاقانلىقىنىڭ تېررىتورىيىسى ئىچىدە بولۇپ ، شۇ چاغدىلا تۈركلەر خەلقئارا سودا يولىنىڭ خوجايىنى ئىدى.

2. شەرق مەلىكىسى توغرىسىدا [تەھرىر]

يېقىنقى يىللاردىن بېرى بەزى ئالىملار (چەت ئەل ئالىملىرىمۇ بۇنىڭ ئىچىدە) قەدىمكى خوتەننىڭ يىپەك توقۇمىچىلىقى ھەققىدە مۇۋەپپەقىيەتلىك يۈرگۈزگەندە تارىخى ئەمەلىيەتكە زادى ئۇيغۇن كەلمەيدىغان ئاتالمىش "شەرق مەلىكىسى" دەيدىغان رىۋايەتنى كۆتۈرۈپ چىقىپ ، خوتەنگە پىلە قۇرۇتىنىڭ ئۇرىغىنى شەرق مەلىكىسى (جۇڭگو

مەلىكىسى) نىڭ ئېلىپ كەلگەنلىكى ، ئۇنىڭدىن بۇرۇن خوتەندە پىلىنىڭ يوق ئىكەنلىكىنى سۆزلەيدىغان بولۇپ قالدى. بۇ رىۋايەتلەرنى راستقا ئايلاندۇرۇشقا ئۇرۇنىۋاتقانلار رەت قىلغىلى بولمايدىغان تارىخى پاكىتلاردىن كۆز يۇمۇپ ، خوتەنگە پىلە قۇرۇتىنىڭ ئۇرىقىنى مىلادىنىڭ 440 - يىللىرى خوتەن خاقانى ۋىجايى جاۋا (بۇ بۇددا دىنىغا ئېتىقاد قىلىدىغان خوتەن ئۇيغۇرلىرىنىڭ بوددىست ھىندىچە ئىسمى بولسا كېرەك) غا ياتلىق بولغان جۇڭگو مەلىكىسى ئېلىپ كەلگەن ، شۇنىڭدىن كېيىن خوتەندە يىپەك توقۇمىچىلىقى پەيدا بولغان دىيىشىدۇ.

ئۇلارنىڭ بىرىدىن بىر ئاساسلىنىدىغان دەسمايىسى ، جۇڭگو تارىخىدا ئۆتكەن مەشھۇر بۇددىست شۇەنجاڭ (مىلادىنىڭ 602 - يىلى تۇغۇلۇپ 667 - يىلى ئۆلگەن) نىڭ "ئۇلۇغ تاڭ دەۋرىدىكى غەربكە ساياھەت خاتىرىسى" ناملىق ئەسىرىدىكى شەرق مەلىكىسى توغرىسىدىكى رىۋايەت.

شۇەنجاڭ ھىندو بۇددىزىمىنى ئۆگىنىش ۋە تەتقىق قىلىش ئۈچۈن ھىندىستانغا بېرىپ 19 يىل (مىلادىنىڭ 627 - يىلىدىن 645 - يىلىغىچە) تۇرغان. ئۇ لويانگا قايتىپ كەلگەندىن كېيىن ، ئوتتۇرا ئاسىيا ، ھىندىستاندا كۆرگەن - بىلگەن ، ئاڭلىغانلىرىغا ئاساسلىنىپ "ئۇلۇغ تاڭ دەۋرىدىكى غەربكە ساياھەت خاتىرىسى" دېگەن ئەسەرنى بىيەنجى دېگەن كىشىنىڭ ياردىمى بىلەن تۈزۈپ چىققان .

"ئۇلۇغ تاڭ دەۋرىدىكى غەربكە ساياھەت خاتىرىسى" ناملىق ئەسەرگە شۇەنجاڭنىڭ ئېيتىپ بېرىشى بويىچە (ھىندى ، تىبەت رىۋايەتلىرى ئاساسىدا) خوتەن خانى ۋىجايى جاۋاغا ياتلىق بولغان شەرق مەلىكىسى

(جۇڭگو مەلىكىسى) خوتەنگە كېلىدىغان چاغدا باش كىيىمنىڭ ئىچىگە پىلە قۇرتىنىڭ ئۇرۇقىنى يوشۇرۇپ چېگرادىن ئۆتكەنمىش. چېگرادىكىلەر مەلىكىنىڭ باش كىيىمنى تەكشۈرۈشكە جۈرئەت قىلالىمىغان. مەلىكە خوتەنگە كەلگەندىن كېيىن پىلىنى ئۆستۈرگەن. بۇنى كۆرگەن ۋەزىرلەر خوتەن خانىغا: بۇ قۇرۇتلارنى كۆيدۈرۈۋېتەيلى، بولمىسا ئۇ ئەجدىرھاغا ئايلىنىشى مۇمكىن، دەيدۇ. ئەمما مەلىكە پىلە قۇرۇتىنى يوشۇرۇن ھالدا بېقىپ ئۆستۈرۈپ ئۇنىڭدىن چىققان يىپەكتىن شايى - دۇردۇن توقۇپ، كىيىم - كېچەك تىكىپ كىيىپتۇ. بۇنى كۆرگەن خوتەن خانى پىلە قۇرۇتىنى ئۆستۈرۈشكە يول قويۇپتۇ.

بۇ رىۋايەتنىڭ تارىخى ئەمەلىيەتكە زادى ئۇيغۇن كەلمەيدىغانلىقىنى ئىسپاتلاش ئۈچۈن مىلادىنىڭ 440 - يىلى خوتەن خانىغا ياتلىق قىلىنغان (بولغان) شەرق مەلىكىسى (جۇڭگو مەلىكىسى) پىلە قۇرۇتىنى خوتەنگە ئېلىپ كېلىشتىن ئاز دېگەندە 800 يىل بۇرۇن (مىلادىدىن 4 ئەسىر بۇرۇن) خوتەندە يىپەك توقۇمىچىلىقىنىڭ تەرەققىي قىلغانلىقىنى، ياۋرۇپادىكى رومالىقلارنىڭ خوتەندە توقۇلغان يىپەك ماللارنى ئەتىۋالاپ، ئۇنىڭدىن كىيىم - كېچەك كىيگەنلىكىنى، شۇ چاغلاردا تېخى جۇڭگودىن چىقىدىغان يىپەك ماللارنى بىلمەيدىغانلىقىنى ئىسپاتلايدىغان پاكىتلارنى كەلتۈرۈش ئارقىلىق "خوتەنگە پىلە قۇرۇتىنىڭ ئۇرۇقىنى شەرق مەلىكىسى ئېلىپ كەلگەن" دېگەن رىۋايەتنى رەت قىلىش كېرەك.

ئاتالمىش "شەرق مەلىكىسى" توغرىسىدىكى يالغان رىۋايەتنى رەت قىلىش ئۈچۈن قەدىمكى چاغلاردا رومالىقلارنىڭ جۇڭگونىڭ يىپەك ماللىرىنى تېخى بىلمىگەن ۋە ئۇنى كۆرمىگەن چاغدا، ئەڭ دەسلەپ

قايسى خەلقلەر توقىغان يىپەك ماللارنى بىلىدىغانلىقى ۋە ئۇ ماللاردىن كىيىم - كىچەك كىيگەنلىكى توغرىسىدا مەلۇمات بېرىش ناھايىتى مۇھىم مەسىلە.

قەدىمكى چاغدىكى يۇنان ۋە روما ئالىملىرىدىن كىتئاس (مىلادىدىن 400 يىل بۇرۇن ئۆتكەن) ، سىترا بون (مىلادىدىن 54 يىل بۇرۇن تۇغۇلۇپ مىلادىنىڭ 24 - يىلى ئالەمدىن ئۆتكەن) ، خوبلىسوس ۋىگىلى مارۇ (مىلادىنىڭ 50 - يىللىرى ئۆتكەن) ، روما تارىخچىسى فىلوروس (مىلادىنىڭ 50 - يىللىرى ئۆتكەن) ، فىلىپپى (مىلادىنىڭ 23 - يىلى تۇغۇلۇپ 79 - يىلى ئالەمدىن ئۆتكەن) ، كىلاۋدى پىتولىمى (مىلادىنىڭ 2 - ئەسىرىدە ئۆتكەن) قاتارلىقلار ئۆزلىرىنىڭ يازغان ئەسەرلىرىدە تارىم ئويمانلىقىدىكى ئۇيغۇرلارنىڭ يۇرتىنى (خوتەننى ئاساس قىلغان) يۇنان تىلىدا "سىرىسلار دۆلىتى" (يىپەك دۆلىتى) دەپ يېزىشقان.

ياۋرۇپالىقلاردىن تۇنجى قېتىم يىپەك دۆلىتى ("سىرىسلار دۆلىتى") توغرىسىدا مەلۇمات بەرگەن. يۇنان ئالىمى كىتئاس بولۇپ ، ئۇ مىلادىدىن 400 يىل بۇرۇن "سىرىسلار دۆلىتى" دېگەن نامنى تىلغا ئالغان.

يۇنان ئالىملىرىدىن سىترا بون "ساياھەت خاتىرىسى" ناملىق ئەسىرىنى يازغاندا (مىلادىدىن بىر ئەسىر بۇرۇن) ئۇلۇغ ئىستىلاچى ئالىكاندىر ماكىدونىكى (ئىسكەندەر زۇلقەرنەين) نىڭ مىلادىدىن 328 يىل بۇرۇن ئالەمدىن ئۆتكەن مەشھۇر سەركەردىسى ئۇندىسكىر يىتوسنىڭ خاتىرىسىدىن پايدىلانغان. ھىندىستانغا كەلگەن ئۇندىسكىر يىتوس ئۆزى يازغان خاتىرىدە ئۇيغۇرلارنىڭ ئانا يۇرتى بولغان تارىم

ئويمانلىقىنى "سىرىسلار دۆلىتى" ("يىپەك دۆلىتى") دەپ يازغان.
 "سىرىسلار دۆلىتى" ("يىپەك دۆلىتى") توغرىسىدا يۇنان ۋە روما
 يازغۇچىلىرى ئىچىدىن مىلادىيە ، پىلىنى ، ماركسىلىكسوس ، پىتولمى
 قاتارلىقلارنىڭ بەرگەن مەلۇماتى بىرقەدەر تەپسىلىي ۋە ئېنىقراق.
 روما يازغۇچىسى مىلادىيە 50 - يىللىرى (ئۆتكەن) ، "ئاسىيانىڭ
 شەرقىدە ھىندىلار ، سىرىسلار ، سىتسىلىكلەر 3 ياشايدۇ. ھىندىلار
 بولسا جەنۇبتا ، سىتسىلىكلەر بولسا ئەڭ شىمالدا ، سىرىسلار بولسا مانا
 شۇ ئىككىسىنىڭ (سىتسىلىكلەر بىلەن ھىندىلار - ئا) ئوتتۇرا قىسمىدا
 ياشايدۇ... سىرىسلار دۇنيادا تەڭدىشى تېپىلمايدىغان سەمىمى ،
 سادىق ئادەملەر ، ئۇلار سودا ئىشلىرىغا ئۇستا بولۇپ ، سودا قىلغاندا
 يۈزمۇيۈز تۇرۇپ سۆزلەشمەيدۇ. ماللىرىنى قۇملۇققا قويۇپ - قويۇپ
 كەينىنى قىلىپ تۇرىدۇ" [1] دەپ يازىدۇ. مىلادىيە سىرىسلار
 توغرىسىدا بەرگەن مەلۇماتى. ئەمەلىيەتكە دەلىل ئۇيغۇن كېلىدۇ.
 بۇنىڭدا ، دىققەت قىلىشقا ئەرزىيدىغان ئۈچ مۇھىم نۇقتا بار. (1) مىلادىيە
 ئېيتقاندا ، ھىندىستان سىرىسلار (ئۇيغۇرلار - ئا) نىڭ يۇرتى تارىم
 ئويمانلىقىنىڭ جەنۇبىغا جايلاشقان. [2] مىلادىيە "سىرىسلار سودا
 قىلغاندا ، يۈزمۇيۈز تۇرۇپ سۆزلەشمەيدۇ. مالنى قۇملۇققا قويۇپ -
 قويۇپ ، كەينىنى قىلىپ تۇرىدۇ" دەيدۇ. بۇنداق ئەھۋال قەدىمكى
 چاغلاردا تۈركى خەلپىلىرىدە ئادەتكە ئايلىنىپ كەتكەن "تىلىسز
 سۇدا" نى كۆرسىتىدۇ. [3] مىلادىيە "سىرىسلار مالنى قۇملۇققا قويىدۇ"
 دەيدۇ. مىلادىيە ئېيتقان قۇملۇق تارىم ئورمانلىقىدىكى قۇملۇق - چۆلىنى
 كۆرسىتىدۇ. جۇڭگونىڭ ئاساسى تېررىتورىيىسى بولغان ئوتتۇرا
 تۈزلەڭلىكتە قۇملۇق چۆل يوق. بۇنى جۇغراپىيىدىن ئاددىي ساۋادى بار
 ئادەملەرنىڭ ھەممىسى بىلىدۇ.

تەبىئەتشۇناس رىم يازغۇچىسى پىلىنى "تەبىئەت تارىخى" ناملىق ئەسىرىدە "سىرىس دۆلىتى" ("يىپەك دۆلىتى") توغرىسىدا مەزمۇنى مىلادىيەگەن مەلۇماتقا ئوخشايدىغان مەلۇمات بېرىدۇ. پىلىنى مۇنداق دەپ يازىدۇ: "سىرىسلىقلارنىڭ ئورمانلىرىدىن يىپەك چىقىدۇ. دۇنياغا مەشھۇر... ئۆزگىمخاپ، تاۋاق - دۇردۇن توقۇپ روماغا ئېلىپ بېرىپ ساتىدۇ.... سىرىسلىقلار مۇئەھىم، تارتىنچاق كېلىدۇ." [4] پىلىنى يەنە مۇنداق دەپ يازىدۇ: "سىرىسلىقلار، بوي - تۇرقى جەھەتتە ئادەتتىكى ئادەملەردىن ئېگىز، چاچلىرى قىزىل، كۆزلىرى كۆك، ئاۋازلىرى جاراڭلىق كېلىدۇ. چەنتىن بارغانلار، ئۆلەرنىڭ تىلىنى بىلمەيدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۆلەربىلەن سۆھبەتلىشەلمەيدۇ. چەنتىن بارغانلار، ماللىرىنى مەلۇم دەريانىڭ شەرقى قىرغىقىغا ئېلىپ بېرىپ، سىرىسلىقلارنىڭ ماللىرىنىڭ يېنىغا قويىدۇ. ئەسلىدە بېكىتىلگەن باھا بويىچە مال ئالماشتۇرۇلىدۇ."

[5] پىلىنىنىڭ مەلۇماتىدىن قارىغاندا، سىرىسلىقلارنىڭ يىپەك ماللىرى روماغا ئېلىپ بېرىلىپ سېتىلىدىكەن. ئۇنىڭ ئۈستىگە پىلىنىنىڭ، سىرىسلىقلارنىڭ ئېرقى خۇسۇسىيەتلىرى توغرىسىدا بەرگەن مەلۇماتى ناھايىتى يۇقىرى قىممەتكە ئىگە. بۇ، ئۇيغۇرنىڭ ئاق تەنلىك ئېرققا مەنسۇپ ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلايدۇ. جۇڭگونىڭ قەدىمكى تارىخچىلىرىمۇ، ئېرقى جەھەتتىن ئۇيغۇرلارغا بەكمۇ يېقىن بولغان ئويسۇنلارنى "كۆك كۆز، قىزىل چاچ" [6] دەپ يازغان بولسا، قىرغىزلارنى "چىرايى ئاق سۈزۈك، قىزىل چاچ، كۆزلىرى كۆك" [7] دەپ يازغان. پىلىنى، رىم ئات سۆڭەكلىرىنىڭ ئەيشى - ئىشرەت، كەيپ - ساپاغا بېرىلىپ تۇرمۇشتا چىرىكلىشىپ، بايلىقلارنى ھەددىدىن ئارتۇق بىزۇپ - چېچىپ، ئەخلاقى جەھەتتە بەكمۇ بۇزۇلۇپ

كەتكەنلىكى ، ئۇلارنىڭ كىيىدىغان كىيىملىرىنىڭ سىرىسلەر دۆلىتىدىن كېلىدىغان كىمخاپ تاۋار - دۇردۇنلاردىن تىكىلىدىغانلىقى ، سىرىسلەر دۆلىتىدىن سېتىپ ئالىدىغان يىپەك ماللار ئۈچۈن رىم تىللىرىنىڭ (ئالتۇن پۇللىرىنىڭ - ئا) سىرىسلىقلارنىڭ قولىغا چۈشۈپ كېتىدىغانلىقى توغرىسىدا ھەسرەتلىنىپ مۇنداق دەپ يازغان ئىدى :

"دۆلىتىمىزنىڭ تىللىرىدىن ھىندىستان سىرىسلەر دۆلىتى ۋە ئەرەپ يېرىم ئارىلى قاتارلىق ئۈچ دۆلەتكە ھەريىلى ئاز دېگەندە يۈز مىليون سىلتر كىيىس (رىم تىللىسى) ئېقىپ كېتىدۇ. مانا مۇشۇ پۇللار ، دۆلىتىمىزدىكى ئەرلەر بىلەن ئاياللار (ئاق سۆڭەكلەرنى دېمەكچى) نىڭ بۇزۇپ - چېچىپ خەجلىشى ئۈچۈن كېتىدۇ." [8] پېلىپپىنىڭ "تەبىئەت تارىخى" دىكى مەلۇماتقا ئاساسلانغاندا ، روما ئاق سۆڭەكلىرى ئۆزلىرىنىڭ ئېشى - ئىشرەت ، كەيپ - ساپالىق تۇرمۇشىنىڭ ئېھتىياجىغا ەزىم بولىدىغان يىپەك ماللارنى سىرىسلىقلاردىن ئالغان بولسا ، دورا - دەرەخ ، ئۈنچە - ياقۇتلارنى ھىندىستاندىن ، مەرۋايىتلارنى ئەرەبىستاندىن ئالغان.

يۇقىرىدا ئېيتىلغاندەك ھەريىلى روما پۇلىدىن يۈز مىليون سىلىستىركىيىس (رىم تىللىسى) روما ئاق سۆڭەكلىرىنىڭ ئېھتىياجى ئۈچۈن سىرىسلىقلاردىن سېتىپ ئالىدىغان يىپەك ماللار ، ھىندىستاندىن ۋە ئەرەبىستاندىن ئالىدىغان دورا - دەرەخ ، ئۈنچە - ياقۇت ، مەرۋايىتلار ئۈچۈن سەرپ بولغان. يونان ئالىمى كىلاۋدى پېتۇلىمى "جۇغراپىيە" ناملىق ئەسىرىدە ، سىرىسلەر دۆلىتى (يىپەك دۆلىتى) نىڭ تەبىئى شارائىتى ، قانداق خەلقلەر ياشايدىغانلىقى توغرىسىدا مۇنداق دەپ يازىدۇ : "سىرىسلەر دۆلىتىنىڭ غەربىي چېگرىسى سىلىستىيە بولۇپ ، ئۇ ئىمماۋىس [9] تېغىنىڭ سىرتىدا ،

شمالى چېگراسى نامسىز يەر..... شەرقى چېگراسىمۇ نامسىز يەر....
 جەنۇبىي بولسا ، ھىندىستاندىكى كانگې دەرياسىنىڭ شەرقىي قىرغىقى
 بىلەن چېگرالىنىدۇ. "[10] پىتۇلىمى ، سىرىسلار دۆلىتىنىڭ ئەتراپىنى
 ئوراپ تۇرىدىغان تاغلار توغرىسىدا مۇنداق دەپ يازىدۇ: "سىرىسلار
 دۆلىتىنىڭ تۆت تەرىپىنى.... تاغلار ئوراپ تۇرىدۇ. ئۇنىڭ
 تېررىتورىيىسى ئىچىدە ئىككى چوڭ دەريا ئاقىدۇ. ئۇ دەريالارنىڭ
 بىرىنچىسى ئۇيغۇرداس () دەرياسى بولۇپ ، ئۇ ئاۋشاتىستان ۋە
 ئاسمىران () تېغىدىن ئىبارەت ئىككى مەنبەدىن باشلىنىدۇ.
 دەريالارنىڭ ئىككىنچىسى باۋتەس دەرياسى بولۇپ ، ئوكاسىيان () ۋە
 ئوتتۇرۇ كورخۇس () تېغىدىن ئىبارەت ئىككى مەنبەدىن باشلىنىدۇ. [11]
 يۇقىرىدا تىلغا ئېلىنغان ئىككى دەريانىڭ ئالدىنقىسى ئاقسۇ ياكى
 قەشقەر دەرياسى ، كېيىنكىسى ياركەنت (زەرەپشان) ياكى قارىقاش
 دەرياسىدىن باشقا دەريا ئەمەس.

پىتۇلىمى ئۇيغۇرداس دەرياسىنىڭ بويىدا ئۇيغۇرداس دۆلىتى بار
 دېگەن. پىتۇلىمىنىڭ ئۇيغۇرداس دېگىنى ، دەل ئۇيغۇرلارنىڭ يۇنان
 تەلەپپۇزىدا ئېيتىلىشى خالاس. يۇنان ئالىمى ماربىسلىكسوس
 (مىلادىنىڭ 380 - يىلى ياشىغان) "تارىخنامە" ئاتىق كىتابىدا :
 "شەرقتە سىرىسلەر ئېلى بار ، ئۇنىڭ ئەتراپىنى ئېگىز تاغلار ئوراپ
 تۇرىدۇ. بۇ تاغلار بىر تۇتاش سوزۇلۇپ تەبىئىي توسۇقنى
 شەكىللەندۈرىدۇ. سىرىسلار شۇنىڭ ئىچىدە ياشايدۇ. ئۇلارنىڭ يېرى
 تەكشى ، كەڭتاش ۋە باي. غەربتە سېستىيە بىلەن چېگرالىنىدۇ.
 شەرقىي بىلەن شىمالدىن ئىبارەت ئىككى تەرىپى چۆللۈك ،
 تاغلىرىنىڭ ئۈستى (تەڭرى تاغلىرى بىلەن پامىر تاغلىرى كۈزدە
 تۇتۇلسا كېرەك) يىل بويى قار بىلەن قاپلىنىپ تۇرىدۇ. جەنۇبىي

چېگراسى ھىندى ۋە كانگې دەرياسىنىڭ بويىدا... تاغلىرىنىڭ
ھەممىسى ئېگىز ، يوللىرى تىك قىيالىق ئەگرى - بۈگرى كېلىدۇ.
تاغلارنىڭ ئارىسى تۈزلەڭلىك ، ئۇنىڭ تېرىتورىيىسى ئىچىدە
ئۇيغۇرداس ۋە باۋتېس دەرياسىدىن ئىبارەت ئىككى دەريا ئاقىدۇ...
سىرىسلەرتىچ ياشايدۇ. ھەربىي قورال - ياراق تۇتمايدۇ. زادى ئۇرۇش
قىلمايدۇ. مۇۋەھھىم ، ياۋاش ، قوشنا دۆلەتلەرنى پاراكەندە قىلمايدۇ.
ئىقلىمى مۆتىدىل ، ھاۋاسى ساپ ، پاكىز ، ئاسماندا بۇلۇت كۆپ
بولمايدۇ. قانلىق بوران چىقمايدۇ. ئورمانلىق ئىنتايىن كۆپ ،
ئورمانلىقتا ماڭسا ئاسماننى كۆرگىلى بولمايدۇ. "[12] ماركسىلىستىك
يەنە مۇنداق دەپ يازىدۇ : "سىرىسلەر ئاددى - ساددا ياشاشقا
ئادەتكەنگەن. ئۇلار خالى جايىدا ئولتۇرۇپ كىتاب ئوقۇپ كۈن
ئۆتكۈزۈشنى ياخشى كۆرىدۇ. كىشىلەر بىلەن بېرىش - كېلىش قىلىشنى
ئانچە ياقتۇرمايدۇ. چەت ئەللىكلەر چېگرادىكى دەريادىن ئۆتۈپ ، ئۇ
يەرگە يىپەك ياكى باشقا مال ئالغىلى بارسا ، كۆزلىرى بىلەن بىر -
بىرىگە بېقىشىپلا باھاسىنى توختىتىدۇ. گەپلەشمەيدۇ ، ئۇلارنىڭ يەر
بايلىقى مول ، باشقىلارغا ئېھتىياجى چۈشمەيدۇ. "[13] يۇقىرىدا ،
يۇنان ۋە رىم ئالىملىرىنىڭ خاتىرىلىرىدىن كەلتۈرگەن پاكىتلاردىن
تۆۋەندىكى خۇلاسەنى چىقىرىش مۇمكىن :

مىلادىدىن 400 يىل بۇرۇنقى ۋاقىتتىن تارتىپ ياۋرۇپالىقلار (يۇنان ۋە
رىم) تارىم ۋادىسىدىكى ئۇيغۇرلار ئېلىنى ، يىپەك ئىلى (سىرىسلەر
ئېلى) دەپ تونىغان.

يۇنان ۋە رىم ئالىملىرى تارىم ئورمانلىقىنىڭ تەبىئى شارائىتى
(تاغلىرى ، دەريالىرى ، ئورمانلىرى ، چۆللىرى ، ئېقلىمى) ئۇنىڭغا

چېگرالىنىدىغان دۆلەتلەر ھەققىدە ئاساسەن توغرا مەلۇمات بەرگەن.

يۇنان ۋە رىم ئالىملىرى ئەڭ قەدىمكى چاغلىرىدىن تارتىپ ياۋرۇپالىقلارنىڭ تارىم ئويمانلىقىدىكى ئۇيغۇرلارنىڭ يىپەك ماللىرىنى ئىستىمال قىلغانلىقىنى كۈچلۈك پاكىتلار ئارقىلىق ئېنىق ۋە تەپسىلىي چۈشەندۈرگەن.

يۇنان ۋە رىم ئالىملىرى تارىم ئويمانلىقىدا ياشىغان خەلقلەرنىڭ ئۇيغۇر ئىكەنلىكىنى ، ئۇلارنى ئۆز نامى بىلەن (ئۇيغۇرداس) ئاتىغاندىن تاشقىرى ، ئۇلارنىڭ ئىرقى جەھەتتىن قايسى ئىرققا مەنسۇپ ئىكەنلىكىنىمۇ ئىسپاتلاپ بەرگەن.

ئەگەر ، سىرىس ئېلى دەپ ئاتالغان تارىم ئويمانلىقىدا يىپەكچىلىك سانائىتى ئەڭ قەدىمكى چاغلاردىن تارتىپ (مىلادىدىن نەچچە ئەسىر بۇرۇن) تەرەققى قىلىمىغان بولسا ، "جاھاننىڭ مەر - مەر شەھرى" دەپ ئاتالغان رىمدىكى روما ئاق سۆڭەكلىرىنىڭ يۇقىرى سۈپەتلىك يىپەك مالدارغا بولغان ئېھتىياجىنى قامدىيالمىغان بولاتتى.

ئۇيغۇرلارنىڭ قەدىمكى چاغلاردا ، يىپەك توقۇمىچىلىقىدا يۇقىرى سەۋىيىگە كۆتۈرۈلگەنلىكىنى ئىسپاتلايدىغان پاكىتلار ئاز ئەمەس. ئىچكى ئۆلكىلەردىكى خەنزۇلار يىپەك توقۇمىچىلىقىدا ئۇيغۇرلارنىڭ توقۇمىچىلىقتىكى ئارتۇقچىلىقىدىن ئۆگەنگەنلىكى بۇنىڭغا مىسال بولىدۇ. يېقىنقى يىللاردا ، شىنجاڭنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىن 6 - ئەسىردە ئىچكى ئۆلكىلەردە توقۇلغان يىپەك توقۇلمىلار قېزىۋېلىندى. بۇنداق يىپەك توقۇلمىلاردىكى "ئىسبەتەن كۆزگە كۆرۈنەرلىك تەرەققىيات شۇ بولغانىكى ، شۇ چاغلاردا تۈز يوللۇق كىمخاپلاردىن تاشقىرى يەنە قىياش گۈللۈك ئارقىسىدىن گۈل چىقىرىلغان

كىمخاپلارمۇ مەيدانغا كەلگەن ، ئارقاقتىن بۇ خىل گۈل چىقىرىش ئۇسۇلىنى خەن سۇلالىسى ۋاقتىدىلا (مىلادىدىن بىرنەچچە ئەسىر بۇرۇن شىنجاڭدىكى قېرىنداش مىللەتلەر يۇڭ توقۇمىچىلىق ھۈنرىدە قوللانغان. ئوتتۇرا تۈزلەڭلىك رايونلىرى يىپەك توقۇمىچىلىقتا قوللانغان بۇ خىل توقۇش ئۇسۇلىنى (كىمخاپلارنىڭ ئارقىسىدىن گۈل چىقىرىش ئۇسۇلىنى - ئا) شىنجاڭدىن ئۆگەنگەن بولسا كېرەك."

[14] مانا شۇ پاكىت قەدىمكى چاغلاردا ئۇيغۇرنىڭ يىپەك توقۇمىچىلىقى ياكى يۇڭ توقۇمىچىلىقىدا بولسۇن يۇقىرى سەۋىيىگە كۆتۈرۈلگەنلىكىنى كۆرسىتىدۇ.

بۇنىڭدىن تاشقىرى ، مىلادىنىڭ 440 - يىللىرى ، شەرق مەلىكىسى پىلە قۇرۇلتىنىڭ ئۇرۇقىنى خوتەنگە ئېلىپ كەلگەن ، ئۇنىڭدىن بۇرۇن شىنجاڭ رايونىدا "يىپەك يوق ئىدى" دېگەن رىۋايەتنى رەت قىلىدىغان مۇنداق بىر پاكىتمۇ بار: يېقىنقى يىللاردا تۇرپان رايونىدا ئېلىپ بېرىلغان ئارخىئولوگىك قېزىشلەر ئارقىلىق "قېزىۋېلىنغان قول يازمىلار ئىچىدە.... مىلادىنىڭ 418 - يىلىدا پىلە قۇرۇلتىنى ۋە ئۆزىمە دەرىخىنى ئىجارىگە ئېلىش توغرىسىدا يېزىلغان ھۆججەت ئۇچرىدى." (يادىكارلىق 40 - بەت). مانا بۇ پاكىت ، يىپەك مەلىكىسى ("شەرق مەلىكىسى") مىلادىنىڭ 440 - يىللىرى پىلە قۇرۇلتىنىڭ ئۇرۇقىنى خوتەنگە ئېلىپ كەلگەن دېگەن رىۋايەتنى رەت قىلىدۇ. قەدىمكى چاغدا خوتەندىلا ئەمەس ، ھەتتا تۇرپان رايونىمۇ يىپەكچىلىك تەرەققىي قىلغانىدى.

يۇقىرىدىكى پاكىتلاردىن چىقىرىلغان ئەڭ ئاساسلىق ۋە مۇھىم خۇلاسە ئاتالمىش "يىپەك مەلىكىسى" رىۋايىتىدىكى مىلادىنىڭ 440 - يىلى جۇڭگودىن خوتەن خانىغا ياتلىق بولغان مەلىكىنىڭ پىلە قۇرۇتى

ئۇرۇقنى خوتەنگە ئېلىپ كېلىشىدىن بۇرۇن خوتەندە يىپەك توقۇمىچىلىق سانائىتى يوق ئىدى دېگەن يالغان رىۋايەتنىڭ ئۈزۈل - كېسىل رەت قىلىنىشى ، خالاس.

شۇنىمۇ ئېيتىش كېرەككى، قەدىمكى چاغلاردا جۇڭگودىن باشقا دۆلەتلەرنىڭ ھۆكۈمرانلىرىغا ياتلىق بولغان مەلىكىلەرنىڭ ئىسىملىرى جۇڭگونىڭ تارىخى يىلنامىلىرىغا ، ئۇيسۇن خانلىرىغا ياتلىق بولغان جۇڭگو مەلىكىلىرىنىڭ ئىسىملىرى جۇڭگو تارىخى يىلنامىلىرىغا يېزىلغان. ئەپسۇسكى مىلادىنىڭ 5 - ئەسىرىدە خوتەن خانىغا ياتلىق بولغان مەلىكىنىڭ ئىسمى جۇڭگونىڭ تارىخى يىلنامىلىرىدا ئۇچرىمايدۇ.

تارىخىي پاكىتلارنىڭ راستلىقىغا ھۆرمەت قىلىنىدىغان بولسا ، تارىخىي پاكىتلار بويىچە ئىسپاتلانمىغان رىۋايەتنىڭ يالغانلىقى ئېتىراپ قىلىنسا ، خوتەنگە بىلە قۇرۇتتىن ئۇرۇقنى ، خوتەن خانىغا ياتلىق بولغان جۇڭگو مەلىكىسى ئېلىپ كەلگەن دېگەن رىۋايەتنىڭ تامامەن يالغانلىقىنى ئېتىراپ قىلماستىقا ھېچقانداق بانا - سەۋەب يوق. ھونلارنىڭ ئاسىيا بىلەن ياۋرۇپا بارىدىغان خەلقئارا قاتناش يولىغا ھۆكۈمرانلىق قىلىشى ، جۇڭگو بىلەن غەرب ئەللىرى ئارىسىدىكى تۈرلۈك مۇناسىۋەتلەرنىڭ ئوڭۇشلۇق ئېلىپ بېرىلىشىغا توسقۇن بولغان. شۇنىڭ ئۈچۈن شەرق بىلەن غەرب ئارىسىدىكى خەلقئارا قاتناش يولى جۇڭگوغا نىسبەتەن گاھ تاقىلىپ ، گاھ ئېچىلىپ تۇراتتى.

مىلادىنىڭ 87 - يىلى ۋە مىلادىنىڭ 101 - يىلى ، ئىران ئەلچىلىرى جۇڭگوغا كەلگەن بولسا ، مىلادىنىڭ 97 - يىلى جۇڭگو ئەلچىسى گەن

يىڭ (بۇنى بەنچاۋ ئەۋەتكەن) ئىرانغا بارغان. جۇڭگو بىلەن ئىران ئارىسىدا سودا مۇئامىلىسى توغرىسىدا بېتىم تۈزۈلگەن. تارىخى مەلۇماتلارغا ئاساسلانغاندا مىلادىنىڭ 120 - يىلى رومالىق بىر سېھرىگەر دېڭىز يولى بىلەن ھىندىچىنغا كېلىپ ، بېرما ئارقىلىق جۇڭگوغا كەلگەن. مىلادىنىڭ 1660 - يىلى روما ئېمپىراتۇرى ماركۇس ئاۋرېل (مىلادىنىڭ 161 - يىلىدىن 166 - يىلىغىچە ئېمپىراتۇر بولغان) دېڭىز يولى ئارقىلىق جۇڭگوغا ئەلچى ئەۋەتكەن. روما ئەلچىسى دېڭىزدىن ھىندىچىنغا چىقىپ ۋېيتنام ئارقىلىق جۇڭگوغا كەلگەن. ئەلچى جۇڭگو پادىشاھى خەن خۇئاندى (مىلادىنىڭ 147 - يىلىدىن 167 - يىلىغىچە پادىشاھ بولغان) غا پىل چىشى ، كەرەكە مۈڭگۈزى ، ياقۇت قاتارلىق سوۋغاتلارنى ئېلىپ كەلگەن. يۇقىرىدىكى تارىخى پاكىتلارغا ئاساسلانغاندا ئىراننىڭ جۇڭگو بىلەن ئورناتقان دىپلوماتىك مۇناسىۋىتى رومانلىقلارنىڭ سىرىسلەر ئېلى (يىپەك ئېلى) دەپ ئاتىغان ئۇيغۇرلار بىلەن ئورناتقان يىپەك سودىسى مۇناسىۋىتى (بۇنداق مۇناسىۋەت مىلادىدىن 400 يىل بۇرۇن باشلانغان) دىن ئاز دېگەندە ئۈچ ئەسىر (مىلادىدىن 105 يىل بۇرۇن) كېيىن باشلانغان. رومانلىقلارنىڭ جۇڭگو بىلەن ئورناتقان دىپلوماتىك مۇناسىۋىتى (ئەگەر شۇنداق مۇناسىۋەت مىلادىنىڭ 166 - يىلىدىن باشلانغان بولسا) رومانلىقلارنىڭ سىرىسلەر ئېلى بىلەن ئورناتقان يىپەك سودىسى مۇناسىۋىتىدىن تەخمىنەن 600 يىل كېيىن باشلانغان.

پىلە قۇرۇتى ئۇرۇقىنىڭ ياۋرۇپاغا تارقىلىشى [تەھرىر]

قەدىمكى رىم ئېمپىرىيىسى دەۋرىدە (مىلادىدىن بۇرۇن ۋە كېيىن) يىپەكتىن توقۇلغان كىمخاپ ، شايى تاۋار ، دۇردۇنلارنىڭ ياۋرۇپاغا

(ئاساسەن روماغا) تارىم ئويمانلىقىدىكى يىپەك ئېلى (سىرىسلەر ئېلى)دىن بارغانلىقى ، ئاتالمىش "يىپەك مەلىكىسى" رىۋايىتىنىڭ يالغانلىقى توغرىسىدا سۆزلەپ ئۆتۈم. تۈرك خاقانلىقى دەۋرىدە ئىچكى ۋە تاشقى (خەلقئارا) سودا ئىشلىرى ئەھۋالىنىڭ ئاساسى مەشغۇلەتلىرىدىن بىرى ئىدى. بولۇپمۇ بۇ دەۋردە خەلقئارا سودا ناھايىتى كەڭ مىقياسىدا قانات يايدىغان ئىدى. مىلادىنىڭ 624 - يىلى تۇرپان خانلىقى (مىلادىنىڭ 460 - يىلىدىن 640 - يىلىغىچە ھۆكۈم سۈرگەن)نىڭ خانى كۈي ۋىنتاي غەربىي تۈرك خانلىقىنىڭ خاقانى تۇن يابغۇ خاقاننىڭ رۇقسىتىنى ئېلىپ جۇڭگودىن تاڭ سۇلالىسىنىڭ پادىشاھى لى يەن (مىلادىنىڭ 618 - يىلىدىن 627 - يىلىغىچە پادىشاھ بولغان) گە ئەۋەتكەن سوۋغا - سالاھىيەت ئىچىدە شەرقىي رومادىن كەلتۈرۈلگەن كۈچۈكلەر، قارا تۈلكە موينىسى قاتارلىق نەرسىلەر بار ئىدى. شۇنىڭغا قارىغاندا تۈركلەر روما بىلەن قىلغان سودىلىرىدا رومانىڭ نەسىلىك ئىتلىرىنىمۇ ئېلىپ كەلگەن. تۈرك خاقانلىرى دەۋرىدىمۇ ، بۇرۇنقى چاغلارغا ئوخشاشلا ئاسىيادىن ياۋرۇپاغا ئېلىپ بېرىلىدىغان سودا ماللىرىدىن يىپەك رەختلەر ، دورا - دەرەكلەر ، زىبۇ - زىننەت بۇيۇملىرى ، تېرىدىن ئىشلەنگەن ماللار ئاساسى سالماقنى ئىگىلەيتتى.

تۈركلەر يالغۇزلا ياۋرۇپا بىلەن سودا قىلىپ قالماستىن ، جۇڭگو بىلەنمۇ ناھايىتى كەڭ ھالدا سودا ئىشلىرىنى ئېلىپ بارغان. تۈرك خانلىقى تەركىبىدىكى ئوتتۇرا ئاسىيانىڭ مۇھىم خانلىقلىرىدىن سەمەرقەنت خانلىقى ، بۇخارا خانلىقى قاتارلىق خانلىقلار مىلادىنىڭ 627 - يىلىدىن 647 - يىلىغىچە بولغان 20 يىل ئىچىدە جۇڭگوغا توققۇز قېتىم سودا ئەلچىلىرى ئەۋەتكەن . تۈرك خاقانلىقى تەركىبىگە كىرگەن

خانلىقلار يېرىم مۇستەقىل ھالدا بولۇپ بەزى خەلقئارا
مۇناسىۋەتلىك رەسمىي چوڭ ئىشلارنى قىلىشتا تۈرك خاقانىنىڭ
رۇخسەتلىنى ئالغۇتى.

يۇقىرىدا ئېيتىپ ئۆتكەنمىزدەك ، تۈركلەر بىلەن ئىران ساسانىلار
سۇلالىسى ئارىسىدا بىرنەچچە قېتىم ئۇرۇشنىڭ يۈز بېرىشى خەلقئارا
سودا يولىغا بولغان ھۆكۈمرانلىقنى تالىشىش ۋە خەلقئارا يىپەك
سودىسىدىن كېلىدىغان پايدىنى قولغا كەلتۈرۈش ئۈچۈن بولغان بۇ
كۆرەشتە شەرقىي روما بىلەن ئىتتىپاقداشلىق مۇناسىۋىتىنى ئورناتقان
تۈركلەر ئۈستۈن چىققان.

ھەريىلى دېگۈدەك نەچچە ئون مىليونلىغان رىم تىللاسىغا سىرىسلىر
ئېلىدىن يىپەك ماللارنى سېتىپ ئېلىشقا خېلىدىن بېرى چىدىمىغان
رىم ھۆكۈمرانلىرى (ئېمپىراتۇرلىرى) بىلەن يىپەك چىقىرىپ
ئۆزلىرىنىڭ ئېھتىياجىغا لازىم بولىدىغان كىمخاپ ، شايى ، تاۋار ،
دوردۇن قاتارلىق يىپەك ماللارنى ئۆزلىرى ئىشلەپچىقىرىش ئۈچۈن
باش قاتۇرۇشقان ئىدى.

ئۇلارنىڭ بۇ ئارزۇ - ئۈمىدلىرى تۈرك خانلىقى دەۋرىدە ئەمەلگە ئاشتى.
بۇ توغرىدا يۇنان ئالىملىرى مۇنداق مەلۇمات بېرىدۇ : 6 - ئەسىرنىڭ
ئاخىرىدا ياشىغان يۇنان ئالىمى زوناراس () "تارىخنامە" ناملىق
ئەسىرىدە مۇنداق دەپ يازغان ئىدى : "بۇرۇن رومانلىقلار يىپەك
ئىشلەپچىقىرىش ئۇسۇلىنى بىلمەيتتى. يىپەكنى بىلە قۇرۇتنىڭ
قۇسىدىغانلىقىنى بىلمەيتتى."

6 - ئەسىرنىڭ ئاخىرىدا ياشىغان يۇنان ئالىمى تىئوخانىۇس ئىسمى
نامەلۇم بىر ئىرانلىقنىڭ بىلە قۇرۇتنى ئۇرۇقىنى قاچان ، نەدىن ، قانداق

ھىلە بىلەن ئوغۇرلۇقچە شەرقىي روما ئېمپىرىيىسىنىڭ (مىلادىنىڭ 395 - يىلىدىن 1451 - يىلىغىچە ھۆكۈم سۈرگەن) ئېمپىراتۇرى ئۇلۇغ پوستاننىڭ ۋاقتىدا (مىلادىنىڭ 527 - يىلىدىن 565 - يىلىغىچە ئېمپىراتۇر بولغان) شەرقىي روماغا ئېلىپ بارغانلىقى ۋە شۇنىڭدىن كېيىن شەرقىي رومالىقلار بىلەن قۇرۇلتىنى بېقىپ ، يىپەك مالدارنى ئىشلەپچىقىرىشنى يولغا قويغانلىقى توغرىسىدا مەلۇمات بېرىدۇ. تىئوفانىس مۇنداق دەپ يازىدۇ: "ئېمپىراتۇر پوستاننىڭ ۋاقتىدا ئىرانلىق مەلۇم بىر ئادەم شەرقىي روماغا بىلەن بېقىپ يىپەك ئىشلەپچىقىرىش ئۇسۇلىنى ئۆگەتكەن. ئۇنىڭدىن بۇرۇن شەرقىي رومالىقلار بىلەن بېقىشنى بىلمەيتتى. ھىلىقى ئىسمى نامەلۇم ئىرانلىق سىرىسلەر ئېلىدە (يىپەك ئېلىدە) ئۇزۇن تۇرغان. ئۇ سىرىسلەر ئېلىدىن قايتىپ كېتىدىغان چاغدا بىلەن قۇرۇلتىنى ئۇرۇقىنى يول ماڭغاندا ئىچى كاۋاك ھاسىدىنىڭ ئىچىگە يوشۇرۇن جايلاشتۇرغان. ئاندىن كېيىن بىلەن قۇرۇلتىنى ئۇرۇقىنى ئاشۇنداق ئۇستىلىق بىلەن شەرقىي روماغا ئېلىپ كەلگەن. بۇ ئىرانلىق باھار كېلىش بىلەنلا بىلەن قۇرۇلتىنى ئۇرۇقىنى ئۆزىمە يوپۇرمىغىنىڭ ئۈستىگە قويغان ، بىرنەچچە كۈندىن كېيىن بىلەن قۇرۇلتى يوپۇرماقنى يەپ چوڭ بولۇپ ، بىر جۈپ قانات چىقارغان ، ئۇچىدىغان بولغان ، رومالىقلار بىلەن بېقىپ ، يىپەك چىقىرىشنى ئۆگەنگەندىن كېيىن پوستان تۈركلەرگە (كونستانتىنپۇلغا - ئىستانبۇلغا كەلگەن تۈرك ئەلچىلىرىگە ئاپتور) رومالىقلارنىڭ بىلەن بېقىپ يىپەك چىقىرىش ئۇسۇلىنى كۆرسەتكەندە تۈركلەر ھاٹ - تاڭ قېلىپ چۈچۈپ كەتكەن ".

تۈركلەر بىلەن شەرقىي روما ئارىسىدىن سودىدا تۈركلەر ئارقىلىق شەرقىي روماغا ئېلىپ بېرىلىدىغان مالدارنىڭ ئىچىدە ئاساسى

سالماقنى يىپەك توقۇلمىلىرى ئىگەلگەيدىغانلىقى ، خوتەننى ئاساس قىلغان ئۇيغۇر يىپەكچىلىكىنىڭ ئەڭ قەدىمكى چاغلاردىن تارتىپ دۇنياغا مەشھۇرلىقى ، پىلە قۇرۇتى ئۇرۇقىنىڭ "يىپەك مەلىكىسى" توغرىسىدىكى رىۋايەت بويىچە مىلادىنىڭ 440 - يىلى جۇڭگودىن خوتەنگە كەلتۈرۈلگەنلىكىنىڭ يالغانلىقى ، پىلە قۇرۇتى ئۇرۇقىنىڭ سىرىسلەر ئېلى (ئاساسەن خوتەن) دىن شەرقىي روماغا ئىسمى نامەلۇم بىر ئىرانلىق راھىپ تەرىپىدىن مىلادىنىڭ 550 - يىللىرى ئوغۇرلۇقچە ئېلىپ بېرىلغانلىقى توغرىسىدىكى پاكىتلارنى يۇقىرىدا بىر - بىرلەپ سۆزلەپ ئۆتتۇم. مېنىڭچە شۇ پاكىتلار يەتتەلىك بولسا كېرەك.

ئاخىرقى سۆز قەدىمكى چاغدىكى ئاسىيادىن ياۋرۇپاغا بارىدىغان خەلقئارا سودا يولى يالغۇز ئاسىيادىكى خەلقلەر بىلەن ياۋرۇپادىكى خەلقلەر ئارىسىدا ئىقتىسادى جەھەتتە قىممەتلىك تاۋارلارنى ئۆزئارا ئالماشتۇرۇش رولىنى ئويناپلا قالماستىن، بەلكى مەدەنىيەت جەھەتتە ئاسىيادىكى خەلقلەر بىلەن ياۋرۇپادىكى خەلقلەرنىڭ ئۆزئارا بىر - بىرىنىڭ ئارتۇقچىلىقىنى ئۆگىنىپ شائىق مەدەنىيەت يارىتىشىمۇ ناھايىتى كۈچلۈك تۈرتكىلىك روللارنى ئوينىغان. خەلقئارا سودا يولىدا سودا كارۋانلىرى ، ئەلچىلەر ، سەيياھلار غەربتىن شەرققە ، شەرقتىن غەربكە موكىدەك ئۆتۈشۈپ تۇراتتى. بەزىدە بولسا تاجاۋۇزچىلىق مەقسىتى بىلەن سەپەرۋەر قىلىنغان تۈمەنلىگەن قوشۇنلارمۇ سودا ئەلچىسى ياكى ئاددى سودىگەر قىياپىتىگە كىرىۋالغان جاسۇسلارمۇ قاتناپ تۇراتتى. غەرب بىلەن شەرق ئوتتۇرا ئاسىيا ئارقىلىق توۋار ئالماشتۇرۇش ئىشلىرىنى يۈرگۈزگەندىن تاشقىرى ، مەخپىي ئاخبارات يىغىش ئىشلىرىنى قىلاتتى. باشتا

ئېيتىپ ئۆتكۈنمىزدەك مىلادىنىڭ 550 - يىللىرى ئىسمى نامە ئۇم
بىر ئىرانلىقنىڭ ئۇيغۇرلار يۇرتىدىن بىلە قۇرۇتنىڭ ئۇرۇقىنى
ئوغرىلاپ مەخپى ھالدا شەرقىي روماغا يەتكۈزۈپ بېرىپ يىپەك
ئىشلىكەپچىقىرىشىدا ھۆكۈم سۈرگەن نەچچە مىڭ يىللىق سىرنىڭ
ئىشىكىنى ئېچىپ تاشلىغان. شۇ ئىرانلىق بىلە قۇرۇتنىڭ ئۇرۇقىنى
شەرقىي روماغا يەتكۈزۈپ بېرىشتىن بۇرۇن شەرقىي روما ئېمپىراتورى
ئۇلۇغ پوستىئان (مىلادىنىڭ 527 - يىلىدىن 565 - يىلىغىچە
ئېمپىراتور بولغان) بىلەن شۇ مەسىلە توغرىسىدا سۆزلەشكەن.
پوستىئان ئەگەر ئىرانلىق راھىپ بىلە قۇرۇتنىڭ ئۇرۇقىنى سىرىسىلەر
ئېلىدىن ئوغرىلاپ ئېلىپ كېلىدىغان بولسا ئۇنىڭغا ناھايىتى قىممەت
باھالىق ئىنئام (مۇكاپات) بېرىدىغان بولغان.

ئېھتىمال ئىرانلىق راھىپ خىرىستىئان مۇرىدى بولغانلىقى ،
پوستىئاندىن ئالىدىغان قىممەت باھالىق ئىنئامغا قىزىققانلىقى
ئۈچۈن ، سىرىسىلەر ئېلىدىن بىلە قۇرۇتنىڭ ئۇرۇقىنى ئوغرىلاپ
شەرقىي روماغا يەتكۈزۈپ بەرگەن. مانا مۇشۇ ۋەقەدىن تەخمىنەن 140
يىل بۇرۇن (مىلادىنىڭ 424 - يىلى) غەربنىڭ سۈزۈك ، رەڭلىك شىشە
ياساشتىكى مەخپى سىرىنى ئاق ھون سودىگەرلىرى (ئۇلۇغ ياۋچىلار)
جۇڭگوغا بىلدۈرۈپ قويغان ، ئۇنىڭدىن بۇرۇن خەنزۇلار رەڭلىك شىشە
ياساشنى بىلمەيتتى. ئۇلار رەڭلىك شىشەنى ناھايىتى يۇقىرى باھادا
غەربتىن (سۈرىيىدىن) سېتىپ ئېلىشقا مەجبۇر ئىدى. شۇنىڭ ئۈچۈن
خەنزۇلار ئۇزۇندىن بېرى رەڭلىك شىشە ياساشنىڭ سىرىنى غەربتىن
بىلىپ ئېلىشقا ئۇرۇنۇپ كەلگەنىدى. بۇنداق ئۇرۇش مىلادىنىڭ 424 -
يىلى ياۋچىلارنىڭ ياردىمى بىلەن ئەمەلگە ئاشتى.

بۇ ئىشقا مۇناسىۋەتلىك تارىخى پاكىتلار مۇنداق : "شىمالى سۇلالىلەر
 تارىخى" دىكى خاتىرىگە ئاساسلانغاندا شىمالى ۋېي خانلىقى
 (مىلادىنىڭ 386 - يىلىدىن 534 - يىلىغىچە ھۆكۈم سۈرگەن) نىڭ
 خانى تۇباتاۋنىڭ ۋاقتىدا (مىلادىنىڭ 424 - يىلىدىن 452 - يىلىغىچە
 خان بولغان) مىلادىنىڭ 424 - يىلى ئۇنىڭ پايتەختىگە كەلگەن ئاق
 ھون سودىگەرلىرى (ئۇلۇغ ياۋچىلار) تاغدىن دورا ئېلىپ كېلىپ ئۇنى
 ئېرىتىپ رەڭلىك شىشە ياسىغان. بۇ كىشىلەر غەربنىڭ رەڭلىك
 شىشەلىرىدىنمۇ پاقىراق ، چىرايلىق چىققان. بۇنداق رەڭلىك شىشەنى
 كۆرگەنلەر ھەيران قېلىشىپ ئىلاھى شىشەلەر دىيىشكەن. ئاق ھون
 سودىگەرلىرى رەڭلىك شىشە ياساشنى خەنزۇلارغا ئۆگەتكەن.
 شۇنىڭدىن باشلاپ سۈرىيە ، يۇنانلىقلارنىڭ رەڭلىك شىشەنى
 مونوپولىيە قىلىۋېلىش ھوقۇقى پاچاقلىنىپ كەتكەن. قەدىمكى
 تارىخىي پاكىتلار بويىچە ھۆكۈم قىلغاندا بىرەر مىللەت ياكى خەلقنىڭ
 ئىجاد قىلغان بىر خىل تېخنىكىسى غەرب ئەللىرىدە پۈتۈنلەي قەتئى
 مەخپىي ئىدى. شۇنىڭغا قارىغاندا تۇباتاۋ شىمالى ۋېي خاندانلىقىنىڭ
 پايتەختى داتۇڭغا كەلگەن سودىگەرلەرنىڭ رەڭلىك شىشە ياساش
 تېخنىكىسىنى بىلىدىغانلىقىنى بىلىپ قالغان بولسا كېرەك. ئەگەر
 ئەھۋال بىزنىڭ قىياسىمىزدىكىدەك بولىدىغان بولسا ، ئۇ چاغدا
 تۇباتاۋ ئاق ھون سودىگەرلىرىگە نىسبەتەن بېسىم كۈچ ئىشلىتىپ
 ئۇلارنى رەڭلىك شىشە ياساش تېخنىكىسىنى ئۆگىتىشكە مەجبۇرلىغان
 ياكى ناھايىتى يۇقىرى باھالىق بەدەل بېرىشكە ۋەدە قىلىپ ئالىدىغان
 بولۇشى مۇمكىن. يۇقىرىدا تىلغا ئېلىنغان ئىرانلىق راھىپ بىلەن ئاق
 ھون (مىلادىنىڭ 420 - يىلىدىن 565 - يىلىغىچە ھۆكۈم سۈرگەن)
 سودىگەرلىرى ماددى مەدەنىيەت ئىچىدە ناھايىتى ئېسىل قىممەتلىك

بولغان يىپەك بىلەن رەڭلىك شىشنى ئىشلەپچىقىرىشنىڭ
سىرتىنى بىلمەيدىغانلارغا مەلۇم قىلىپ قويغان مەدەنىيەت
ئوغرىلىرى ، جاسۇسلىرى بولسىمۇ ، مەلۇم نۇقتىدىن قارىغاندا ئۇلار
شەرقىي روما بىلەن جۇڭگونىڭ ماددى مەدەنىيىتىنى يۈكسەلدۈرۈشتە
ناھايتى چوڭ رول ئوينىغان.

خەنزۇلار ئۇيغۇرلاردىن ۋە ئۇيغۇرلار ئارقىلىق ماددى ۋە مەنىۋى
مەدەنىيەتكە دائىر نۇرغۇن ئېسىل قىممەتلىك بايلىقلارغا ئىگە
بولغان. جاڭ چيەن مىلادىدىن 115 يىل بۇرۇن ئونئۇر ئاسىياغا
ئىككىنچى قېتىم كېلىپ كەتكەندىن كېيىن ، ئۇ ئۇيغۇرلار يۇرتىدىن
ئۈزۈم ۋە بىدە ئېلىپ كەتكەن. ئۈزۈم بىلەن بىدە پادىشاھ خەنزۇدىنىڭ
ناھايتى قەدىرلەپ ، ئېتىبار بېرىشكە ئېرىشكەن. پادىشاھ
ئوردىسىنىڭ ئەتراپىدا ئۈزۈملۈك باغلار ، بىدىلىكلەر پەيدا بولغان.
بولۇپمۇ بىدە ئاتنىڭ ئاساسلىق يەم - خەشەكلىرىدىن بىرى بولۇپ ،
ئات بېقىشقا ناھايتى مۇھىم ئورۇندا تۇراتتى. شۇ چاغلاردا خەنزۇدى
ھونلار بىلەن بولىدىغان ئۇرۇشلاردا ئاتلىق قوشۇننىڭ ناھايتى
مۇھىملىقىنى چوڭقۇر ھېس قىلغان. ئۇ جەڭ ئاتلىرىنى كۆپلەپ
ئۆستۈرۈشكە ئالاھىدە كۆڭۈل بۆلۈۋاتقان ئىدى. جاڭ چيەن ئونئۇر
ئاسىيادىن قايتىشىدا ئۈزۈم بىلەن بىدىدىن باشقا يەنە زىغىر ، قارامۇچ
، پىياز ، تۇرۇپ ، قوغۇن ، تاۋۇز ، كاۋا قاتارلىقلارنىڭ ئۇرۇقىنىمۇ ئېلىپ
كەتكەن. شۇنىڭدىن باشلاپ ئاشۇ نەرسىلەر جۇڭگودا تېرىلىشقا
باشلىغان. دەل شۇ چاغدا ياڭاق بىلەن ئانار كۆچىتىمۇ ئۇيغۇرلار
يۇرتىدىن ئىچكىرىگە كەلتۈرۈلگەن. خەنزۇلار مىلادىنىڭ 5 -
ئەسىرىگىچە پاختىدىن رەخ ئىشلەپچىقىرىشنى بىلمەيتتى. پەقەت 5 -
ئەسىردىلا كېۋەز ئۇرۇقى (چىگىت) تۇرپاندىن ئىچكىرىگە

كەلتۈرۈلگەندىن كېيىنلا پاختا رەخت ئىشلەپچىقىرىش باشلانغان. ئۇنىڭدىن خەنزۇلار پاختا رەختلەرنى ئوتتۇرا ئاسىيادىن ۋە باشقا مەملىكەتلەردىن ئېلىپ كېلەتتى. قەدىمكى چاغلاردا قۇنقاۋ، پىپا، بالەبار قاتارلىق مۇزىكا ئەسۋابلىرى ئىراندىن جۇڭگوغا كىرگەن بولسا، داپ، نەي، سۇناي قاتارلىق مۇزىكا ئەسۋابلىرى، ئوتتۇرا ئاسىيادىن (ئۇيغۇرلاردىن) كىرگەن. بولۇپمۇ سۈي سۇلالىسى (581 - 618)، تاڭ سۇلالىسى (618 - 907) دەۋرىدە ئۇيغۇرلار جۇڭگو مۇزىكا سەنئىتىنىڭ تەرەققىياتىغا ئۆچمەس تۆھپىلەرنى قوشقان. مىلادىنىڭ 579 - يىلى كۆك تۈرك خانلىقىنىڭ بىكە (مەلىكە) ئىرىدىن ئاسىنا بىكە، شىمالى جۇ سۇلالىسى (557 - 581) نىڭ خانى جۇشۈەندىغا ياتلىق قىلىنغاندا، تۈرك خاقانلىقىنىڭ پايتەختى ئۇتۇ كۈندىن چاڭئەنگە (شىئەنگە) ئاسىنا بىكە بىلەن بىللە سۇجاۋا ئاتلىق مەشھۇر مۇزىكا ئۇستازىمۇ كەلگەن. ئۇ كۇچارلىق بولۇپ، سۈي سۇلالىسى ۋاقتىدا (581 - 618) چاڭئەندە ئۇزۇن مۇددەت تۇرغان. سۇجاۋا شۇ مەزگىلدە، جۇڭگو مۇزىكا سەنئىتىنىڭ بەكمۇ تۆۋەن، نامراتلىقىنى نەزەردە تۇتۇپ جۇڭگو مۇزىكىچىلىقىنىڭ مەزمۇنىنى بېيىتىش، ئۇنىڭ سەنئىتىنى ناھايىتى يۇقىرى كۆتۈرۈش ئۈچۈن مۇكەممەل بولغان توققۇز يۈرۈش مۇزىكا سېستىمىسىنى بەرپا قىلغان. ئۇلار تۆۋەندىكىچە:

كۇچار مۇزىكىسى

قەشقەر مۇزىكىسى،

بۇخارا مۇزىكىسى

سەمەرقەنت مۇزىكىسى

غەربىي لياۋ مۇزىكىسى

ھىندى مۇزىكىسى ،

كۈرىيە مۇزىكىسى ،

چىڭ مۇزىكىسى ،

لى خۇا مۇزىكىسى.

بۇنىڭ ئىچىدە چىڭ مۇزىكىسى بىلەن لى خۇا مۇزىكىسى جۇڭگونىڭ ئەنئەنىۋى مۇزىكىسى ئىدى. بۇنىڭدىن باشقا يەنە خىل مۇزىكىنىڭ ئىچىدىن ھىندى مۇزىكىسى بىلەن كۈرىيە مۇزىكىسىنى ھېسابقا ئالمىغاندا ، قالغان بەش خىل مۇزىكا كۇچار مۇزىكىسىنى ئاساس قىلغان ئۇيغۇر مۇزىكىسى ئىدى.

سۇجاۋا پىيىپا چېلىشقا ناھايىتى ئۇستا بولۇپ ، شۇ چاغدا جۇڭگودىن ئۇنىڭغا تەڭ كەلگەندەك بىرەر مۇزىكانت چىققان ئەمەس. شۇڭا ئۇ مۇزىكا ئۇستازى دېگەن ھۆرمەتلىك نامغا ئىگە بولغان.

جۇڭگو تاڭ سۇلالىسى دەۋرىگە كەلگەندە (618 - 907) سۇجاۋا يارىتىپ بەرگەن توققۇز يۈرۈش مۇزىكا سېستىمىسى ئاساسىدا 640 - يىلى 10 يۈرۈش مۇزىكا سېستىمىسىنى بەرپا قىلدى. بۇلار تۆۋەندىكىچە : 1. كۇچار مۇزىكىسى ، 2. قەشقەر مۇزىكىسى ، 3. تۇرپان مۇزىكىسى ، 4. غەربىي لياۋ مۇزىكىسى ، 5. بۇخارا مۇزىكىسى ، 6. سەمەرقەنت مۇزىكىسى ، 7. كامبۇدژا مۇزىكىسى ، 8. كۈرىيە مۇزىكىسى ، 9. يەن مۇزىكىسى ، 10. چىڭ شاڭ مۇزىكىسى. مانا شۇ ئون يۈرۈش مۇزىكا سېستىمىسى ئىچىدە ئالتە خىل مۇزىكا (بۇنىڭغا تۇرپان مۇزىكىسى قوشۇلغان) كۇچار مۇزىكىسىنى ئاساس قىلغان ئۇيغۇر

مۇزىكىسى ئىدى. بۇنىڭ ئىچىدىكى غەربىي لياۋ مۇزىكىسىمۇ مەلۇم دەرىجىدە خەنزۇ مۇزىكىسىنىڭ تەسىرىگە ئۇچرىغان ھون مۇزىكىسى بولۇپ ، قەدىمكى ئۇيغۇر مۇزىكىسى ئىدى. بۇنىڭدىن تاشقىرى كۇچار ئۇسۇلىنى ئاساس قىلغان ئۇيغۇر ئۇسۇل سەنئىتىمۇ ، ئۇيغۇر مىللى ھەيكەلتاراشلىقى بىلەن رەسسامچىلىقنىڭ ئەنئەنىۋى ئالاھىدىلىكلىرىنى ئاساس قىلغان بۇددا سەنئىتىمۇ (ئاساسەن ھەيكەلتاراشلىق ۋە رەسساملىق) خەنزۇلارنىڭ ھەيكەلتاراشلىق ۋە رەسساملىق سەنئىتىگىمۇ كۈچلۈك تەسىر قىلغان. بۇنىڭغا دۇڭخۇاڭ مىڭ ئۆيىدىكى ھەيكەللەر ، تام سىزما رەسىملىرى ئىسپات بولىدۇ. شۇنىمۇ ئېيتىپ ئۆتۈش كېرەككى ، 7 - ئەسىرنىڭ باشلىرىدا خوتەنلىك ئۇيغۇر رەسسامى يۇچىزىڭ تاڭ سۇلالىسى پادىشاھى لى شىمىننىڭ (627 - 649) تەكلىۋىگە بىنائەن شىئەنگە كېلىپ ساكيامۇننىڭ تىپىك سۈرئىتىنى سىزىپ بەرگەن. جۇڭگو رەسساملىرى بۇددا رەسسامچىلىقىدىكى رەسىم سىزىش سەنئىتىنى ۋە غەرب ئەللىرىدىكى كىشىلەرنىڭ رەسىمىنى سىزىش سەنئىتىنى ئۇنىڭدىن ئۆگەنگەن. چۈنكى يۇچىزىڭ رەسسامچىلىقتا (غەرب ئۇسلۇبىدىكى رەسسامچىلىقتا) تەڭدىشى يوق رەسسام ئىدى. جۇڭگونىڭ قەدىمكى چاغدىكى مەنىۋى مەدەنىيەتنىڭ (پەلسەپە بىلەن ئەدەبىياتنىڭ) بېيىشى ۋە يۈكسۈلۈشىنى ئۇيغۇرلارنىڭ قوشقان ئۆچمەس تۆھپىسىدىن ئاجرىتىپ قاراش تولىمۇ بىمەنىلىك بولىدۇ. بۇددا دىنى ئەڭ دەسلەپ جۇڭگوغا تارقىلىشتىن بۇرۇن ئۇيغۇرلار ئارىسىدا يىلتىز تارتقان ئىدى. ئۇيغۇرلار ئىچىدىن چىققان مەشھۇر بۇددىست ، راھىبلار 3 - ئەسىردىن باشلاپ بۇددا دىنىنى جۇڭگوغا تونۇشتۇرۇشقا كىرىشكەن. بۇنىڭغا كۇچارلىق ئۇلۇغ بۇددىست پەيلاسۇپ ۋە مەشھۇر

تەرجىمان ، شائىر كوماراجىۋانى مىسال كەلتۈرۈش يېتەرسىز.

كوماراجىۋا (مىلادىنىڭ 344 - يىلى تۇغۇلۇپ 431 - يىلى ئالەمدىن ئۆتكەن) كىچىك ۋاقتىدا دادىسىغا ئەگىشىپ ھىندىستانغا بارغان. ئۇ ھىندىستاندا كۆپ يىللار تۇرۇپ بۇددىزىم ئەقىدىلىرىنى تىرىشىپ ئۆگەنگەن. شۇ چاغلاردا بۇددىزىم تەلىماتىدا ماخىيانا ۋە خىنپيانا دەپ ئاتىلىدىغان چوڭ ئىككى مەزھەپ ، ئىككى ئېقىم بار ئىدى.

كوماراجىۋا بۇ ئىككى چوڭ مەزھەپ ئىچىدىن خىنپيانا مەزھىپىنى قوبۇل قىلغان. ئۇ ھىندىستاندىن قايتىپ كېلىۋاتقان چاغدا قەشقەردە شورى ئاساما ئاتلىق بۇددا راھىپىغا يولۇققان ۋە ئۇنىڭدىن ماخىيانا مەزھىپىنى ئۆگىنىپ بۇرۇن قوبۇل قىلغان خىنپيانا مەزھىپىدىن ۋاز كەچكەن. كوماراجىۋا قەشقەردىن ئۆتۈپ ئاقسۇغا كەلگەندە ئاجايىپ بىر راھىپقا يولۇققان ، ئۇ راھىپ ئۆزىنى دۇنيادا تەڭداشسىز راھىپ ھېسابلاپ ھەمىشە ماختىنىپ : "ئەگەر بۇددا ئەقىدىلىرى بويىچە بىرەر كىشى مەن بىلەن مۇنازىرىلىشىپ مېنى يېڭىدىغان بولسا ئۇنداق كىشىگە بېشىمنى كېسىپ بېرىمەن" دەيدىكەن. كوماراجىۋا شۇ راھىپ بىلەن مۇنازىرىلىشىپ ئۇنى يېڭىپ قويدۇ. بۇ ۋەقە غەرىبتىكى بۇددا دۇنياسىنى زىلزىلىگە كەلتۈرىدۇ. كوماراجىۋانىڭ داڭقى غەرب ئەللىرىگە تارقىلىدۇ. بۇ ۋەقەدىن كۇچار خانى ناھايىتى چوڭ پەخىرلىنىش ھېس قىلىپ كوماراجىۋانىڭ ئالدىغا - ئاقسۇغا كېلىپ ئۇنى ئىززەت - ھۆرمەت بىلەن كۇچارغا ئېلىپ كېتىدۇ. كوماراجىۋانى كۇچار دۆلىتىنىڭ پىرى ئۇستازى دەپ جاكارايدۇ. تارىختىن خەۋرى بار كىشىلەرگە مەلۇم بولغاندەك كوماراجىۋا مەلۇم سەۋەبلەر بىلەن مىلادىنىڭ 385 - يىلى ھازىرقى گەنسۇنىڭ ئوۋىيغا كەلگەن. ئۇ شۇ جايدا 15 يىل تۇرغان. كوماراجىۋا شۇ مەزگىلدە خەنزۇ يېزىقىنى

(تەلىپى) پۇختا ، مۇكەممەل ، چوڭقۇر ئۆگەنگەن. شۇ چاغدىكى جۇڭگو
 تارىخىدا "ئىككى چىن سۇلالىسى" بىلەن "شىمالى ۋە جەنۇبى
 سۇلالىلەر دەۋرى" دەپ ئاتالغان ناھايىتى قالايمىقان (ئاساسەن
 ئۇرۇش قالايمىقانچىلىقى) بىر دەۋرى ئىدى. جۇڭگودىكى بەزى
 خانلىقلارنىڭ ئالىي ھۆكۈمرانلىرى بۇددا دىنىنىڭ نادان ، ساددا
 خەلقلىرىنى ئاسانلا ئالداپ كېتەلەيدىغان پاسسىپ ئىدىيىسىدىن
 پايدىلىنىپ خەلقنى بىخۇتلاشتۇرۇپ ئۆزلىرىگە قارشى چىقمايدىغان
 يۇۋاش پۇقرالارغا ئايلاندۇرۇش ئۈچۈن ھىچنەرسىگە قارىماي بارلىق
 تىرىشچانلىقلارنى كۆرسىتىپ ، بۇددا دىنىنى تەشەببۇس قىلىۋاتقان
 ئىدى. بۇددا دىنىغا كۈچلۈك تەرىپدار بولغان كېيىنكى چىن خانلىقى
 (384 - 417) نىڭ خانى ياۋشىيىن (مىلادىنىڭ 394 - يىلىدىن 415 -
 يىلىغىچە خان بولغان) مىلادىنىڭ 401 - يىلى كوماراجىۋانى تەكلىپ
 قىلىپ شىئەنگە ئېلىپ كەلگەن ۋە ئۇنى دۆلەتنىڭ پىرى ئۇستازى دەپ
 جاكارلىغان. ياۋشىيىننىڭ يارىتىپ بەرگەن كەڭ ئىمكانىيىتىدىن
 پايدىلانغان كوماراجىۋا شىئەندىكى مەشھۇر بۇددا
 ئىبادەتخانىلىرىنىڭ بىرىدە 3000 شاگىرتقا بۇددا ئەقىدىلىرىدىن
 دەرس بەرگەن. ياۋشىيىن دائىم ئىبادەتخانىغا بېرىپ ئۇنىڭ دەرسىنى
 ئاڭلىغان. كېيىنكى چاغلاردا ئۇنىڭ شاگىرتلىرىدىن بىرقانچىسى
 "دانىشمەن - ئەۋلىيا" دېگەن نامغا ئىگە بولغان. كوماراجىۋا شىئەندە
 بۇددا ئەقىدىلىرىدىن دەرس ئۆتكەندىن تاشقىرى بۇددا نامىلاردىن
 384 جىلىدىكى 74 پارچە كىتابنى قەدىمكى ھىندى تىلىدىن خەنزۇچىغا
 تەرجىمە قىلغان. بۇنىڭدىن باشقا بەدىئىيلىكى ناھايىتى كۈچلۈك
 بولغان بۇددا رىۋايەتلىرىدىن ناھايىتى نۇرغۇن ئەسەرلەرنى قەدىمكى
 ھىندى تىلىدىن خەنزۇچىغا تەرجىمە قىلغان. ئۇنىڭ قولىدىن چىققان

تەرجىمە ئەسەرلەرنىڭ تىلى بەكمۇ راۋان ، مەزمۇنى چوڭقۇر بولسىمۇ ،
 چۈشىنىشلىك بولغان. كومانرا جىۋاننىڭ دىن ، پەلسەپە ، ئەدەبىيات
 ساھەسىدىكى پائالىيىتى جۇڭگو بۇددىزىم پەلسەپىسىنىڭ ۋە
 ئەدەبىياتىنىڭ تەرەققىياتىغا ناھايىتى كۈچلۈك تەسىر كۆرسەتكەن.
 شۇنىڭ ئۈچۈن ، ئۇ ، ئۇلۇغ بۇددىست ، پەيلاسوپ ، داڭلىق تەرجىمان ،
 تالانتلىق شائىر دېگەن نامغا ئىگە بولغان. خۇەسە قىلىپ ئېيتقاندا ،
 قەدىمكى چاغدىن تارتىپ 15 - ئەسىرگىچە (ئۇلۇغ ساياھەتچى ماگېلان
 غەرب بىلەن شەرق ۋە شەرق بىلەن غەرب ئارىسىدىكى دېڭىز ، ئوكيان
 يولىنى ئاچقۇچى) ئاسىيا بىلەن ياۋرۇپا ئارىسىدىكى خەلقئارا قاتناش
 يولى (ئاتالمىش يىپەك يولى) يالغۇز غەرب بىلەن شەرق ئەللىرى ئارا
 سودا ئارقىلىق ئىقتىساد ئالماشتۇرۇش يولى بولۇپلا قالماستىن ،
 مەدەنىيەت ئالماشتۇرۇش ئارقىلىق شەرق ئەللىرى بىلەن غەرب
 ئەللىرىنىڭ قەدىمكى ئەنئەنىۋى مىللى مەدەنىيىتى ئاساسىدا شانلىق
 ، يۈكسەك مەدەنىيەت يارىتىشىدا ئالتۇن كۆۋرۈكلۈك رول ئوينىغان.
 بولۇپمۇ بۇ ئۇلۇغ تارىخىي مۆجىزىدە ئونئۇر ئاسىيا خەلقلىرى
 ئاساسى (ئۆگىتىش ۋە تونۇشتۇرۇش جەھەتتە) رولىنى ئوينىغان.
 ئونئۇر ئاسىيا خەلقلىرى ئۆز تارىخىنىڭ ئۇزاق داۋام قىلغان قەدىمكى
 باسقۇچلىرىدا ئىران ، ئەھمانلار سۇلالىسى (مىلادىدىن 700 يىل
 بۇرۇنقى چاغدىن تارتىپ مىلادىدىن 328 يىل بۇرۇنقى چاغىچە
 ھۆكۈم سۈرگەن) ، گىرىك باكتىرىيە پادىشاھلىقى (مىلادىدىن 250 يىل
 بۇرۇنقى چاغدىن تارتىپ مىلادىدىن 150 يىل بۇرۇنقى چاغىچە
 ھۆكۈم سۈرگەن) ، ياۋچىلار دۆلىتى بولغان توخارىستان (مىلادىدىن 150
 يىل بۇرۇنقى چاغدىن تارتىپ مىلادىدىن 50 يىل بۇرۇنقى چاغىچە
 ھۆكۈم سۈرگەن) ، كوشات ئېمپىرىيىسى (مىلادىدىن 50 يىل بۇرۇنقى

چاغدىن تارتىپ مىلادىنىڭ 420 - يىلىغىچە ھۆكۈم سۈرگەن) ، ئاق
ھون ئېمپىرىيىسى (مىلادىنىڭ 420 - يىلىدىن 565 - يىلىغىچە
ھۆكۈم سۈرگەن) قاتارلىق دۆلەتلەرنىڭ قەدىمكى چاغدىكى شانلىق
مەدەنىيىتىنى يارىتىشىدا قاتناشقان بولسا ، تۈرك خانلىقى
دەۋرىدىكى (552 - 745) ناھايىتى يۈكسەك مەدەنىيەتنى ياراتقۇچىلار
قاتارىدىن ئۈستۈن ئورۇن ئالغان ئىدى.